

DEDIŠČINA SPLAVARSTVA NA SAVINJI

RAZISKOVALNA NALOGA

PODROČJE: ETNOLOGIJA

Avtorja: Nejc Funtek, Klemen Lah

Mentorji: Darja Povše, prof., Urh Ferlež, Marko Moškotevc, prof.

Mladi za Celje 2019

DEDIŠČINA SPLAVARSTVA NA SAVINJI

raziskovalna naloga

Področje: etnologija

Avtorja: Nejc Funtek, Klemen Lah

Mentorji: Darja Povše, prof., Urh Ferlež, Marko Moškotevc, prof.

Šolski center Celje, Gimnazija Lava

Celje, Mladi za Celje, 2019

KAZALO

KAZALO	3
ZAHVALA.....	5
UVOD	6
CILJI IN HIPOTEZE	7
ANKETNI VPRAŠALNIK.....	8
SPLAVARJENJE PO SLOVENSKIH REKAH.....	15
TEORETIČNI DEL.....	16
1.1 ZGODOVINSKI RAZVOJ BRODARSTVA IN SPLAVARSTVA.....	16
1.1.2 BRODARSTVO - PREČKANJE REKE BREZ MOSTU	19
1.1.3 KONEC BRODOV IN SPLAVOV.....	21
1.2 OSNOVNE ZNAČILNOSTI SPLAVARJENJA.....	22
1.3 ŠAJKARSTVO KOT OBLIKA TRANSPORTA.....	25
1.4 GRADNJA SPLAVA.....	27
1.5 ZGODOVINSKI PREGLED SPLAVARJENJA NA SAVINJI.....	29
1.5.1 POSTOPEK PRIPRAVE LESA ZA SPLAVARJENJE	32
1.5.2 PLAVLJENJE LESA NA SAVINJI	34
1.5.3 IZDELAVA SPLAVA	37
PRAKTIČNI DEL.....	41
2.1 ANALIZA ANKETE	41
2.2 INTERVJU Z MARTINOM JUVANOM - ČUKSOM	46
2.3 ANTON INGOLIČ: NA SPLAVIH.....	50
2.4 SPLAVARSKE PESMI	51
ALFI NIPIČ: FLOSARJI	51
PLAVIČARSKA.....	52

FLOSARSKA (LJUDSKA)	53
2.5 FLOSARSKA PREHRANA	55
FLOSARSKI GOLAŽ	56
2.6 FLOSARSKI BAL	57
2.7 FILM FLOSARJI	59
2.8 FLOSARSKE ZAPOVEDI	60
2.9 SPLAVARSKE (FLOSARSKE) GOSTILNE V CELJU	61
2.10 SPLAVARSKI IZRAZI	63
ZAKLJUČEK	65
PRILOGE:	66
ČASOPISNI ČLANKI O SAVINJSKIH SPLAVARJIH	66
MUZEJ VRBOVEC, MUZEJ GOZDARSTVA IN LESARSTVA	72
PRIMER DOBRE PRAKSE: SPLAVARSKA UČNA POT V MARIBORU	76
VIRI IN LITERATURA	78

ZAHVALA

Hvala mentorjem, profesorici Darji Povše, Urhu Ferležu in profesorju Marku Moškotevcu za njihovo usmerjanje, nasvete in spodbudne besede. Hvala, ker ste si vzeli čas, žrtvovali svoje proste ure in nama priskočili na pomoč.

Hvala Muzeju Vrbovec v Nazarjah in Flosarskemu muzeju na Ljubnem, da ste nama razkazali svoja muzeja. Po ogledu muzejev sva si lažje predstavljala, kako so izgledali splavi in pripomočki, o katerih sva tudi pisala.

Hvala profesorici Katarini Petač, da ste nama pomagali odpraviti pravopisne napake.

Hvala Irini Barašin za umetniško naslovno sliko.

Hvala gospodu Martinu Juvanu iz Flosarskega muzeja na Ljubnem, ker ste bili pripravljeni za pogovor in ste si vzeli čas, da ste z nama opravili intervju.

Hvala mizarju Izidorju Podlesniku, da ste nama pomagali narediti maketo splava.

Hvala knjižnici Šolskega centra Celje in Osrednji knjižnici Celje, da ste nama pomagali najti gradivo, ki sva ga iskala.

Hvala vsem, ki ste sodelovali v anketi.

UVOD

Minilo je dobrih petdeset let, odkar so po reki Savinji skoraj vsakodnevno pluli pogumni fantje na splavih. Domačini so jim rekli flosarji, prihajali pa so iz Zgornje Savinjske in Zadrečke doline. Fantje so kopico težav in ovir na deroči reki pogumno premagovali s pesmijo na ustih, radi pa so se ustavljali na svojih poteh in v kakšni stari dobri gostilni prešerno razposajeni pripovedovali o doživetjih s Save in Donave.

Flosarji so bili zaščitni znak Savinjske doline. Ljudje so jih cenili in spoštovali, še bolj pa so cenili to, da so delali z enim najbolj naravnih materialov, to je les, ki ga v savinjskih gozdovih in pod Kamniško-Savinjskimi Alpami ni nikoli primanjkovalo. Kdaj so se prvič pogumno spustili po reki Savinji, lahko samo ugibamo, vemo pa, da so bili vzor mnogim mladim fantom, ki so jih z brega zavidljivo občudovali.

Flosarstvo je se je močno vtisnilo v življenje Savinjčanov, kar lahko občutimo še danes. Kdo ne pozna flosarskega bala, ki ga na Ljubnem neutrudno organizirajo od davnega leta 1961. Če ste se kdaj sprehajali ob Savinji v Celju, zagotovo niste spregledali kipa Splavarja, ki je že postal nekakšen zaščitni znak Celja in varuh starega dela mesta pred številnimi poplavami nepredvidljive reke Savinje. Ob tem ne smemo pozabiti na zavetnika splavarjev, svetega Miklavža, ki so mu na poti ob reki Savinji posvečene številne cerkve (Šmiklavž pri Gornjem Gradu, Sveti Miklavž pri Polzeli, Sveti Miklavž nad Celjem).

Splavarstvo je del naše bogate kulturne dediščine. Naši predniki so bili v preteklosti močno povezani z rekami. Reke so bile poti, po katerih se je pripeljalo marsikaj in so dajale dragocen zaslužek, predvsem tistim, ki so imeli par pridnih in delovnih rok. Žal sta razvoj prometa in izgradnja hidroelektrarn na večjih rekah to dejavnost izpodrinila, toda spomin na pogum in iznajdljivost ostaja do današnjih dni.

V najini raziskovalni nalogi sva želela obuditi spomin na savinjsko flosarstvo in njegovo bogato dediščino. Upava, da sva vsaj malo prebudila zanimanje za tematiko, ki je srčno povezana tudi z nama, saj oba prihajava iz lepih krajev ob reki Savinji.

CILJI IN HIPOTEZE

Z raziskovalno nalogo želiva raziskati splavarstvo na reki Savinji. Nalogo sva izbrala, ker naju zanima življenje ljudi ob reki Savinji in kulturna dediščina, povezana s splavarjenjem. Idejo za raziskovanje sva dobila, ker prihajava iz Zgornje Savinjske doline, kjer je nekoč splavarstvo rezalo kruh mnogim, in sva želela izvedeti več o tem, kako so živeli najini predniki in kako sta splavarski poklic ter življenje ob reki Savinji vplivala na njihov vsakdan. V nalogi zato želiva predstaviti tudi nekaj značilnih običajev, povezanih s splavarjenjem, npr. pesmi, jedi, kulturne prireditve, gostilne.

Postavila sva naslednje hipoteze:

1. Anketirani poznajo splavarjenje na reki Savinji in njegov pomen.

Meniva, da bodo vedeli, čemu so po Savinji splavljali les in zakaj je ta dejavnost izumrla.

2. Anketirani ne vedo, do kod so savinjski splavarji splavljali les.

Domnevava, da ne vedo, da je splavljanje lesa potekalo do reke Donave in da je dejavnost na tej reki predstavljala veliko nevarnost.

3. Anketirani vedo, kako so sestavili splav in kaj so na splavu poleg lesa še lahko prevažali.

Predvidevava, da vedo, kako se pravilno sestavi splav in da so na splavu lahko prevažali še vino, lončene izdelke, apno ipd.

4. Anketirani ne vedo, da so se s splavarjenjem ukvarjali tudi otroci.

Meniva, da ne bodo vedeli, da je pri splavarjenju sodelovala cela družina in da so se s to dejavnostjo ukvarjali tudi otroci.

5. Anketirani poznajo Flosarski bal na Ljubnem in vedo, zakaj poteka ta prireditev.

Predvidevava, da poznajo Ljubno kot center splavarstva na reki Savinji in prireditve, ki so s tem povezane.

6. Anketirani ne poznajo slovenskih splavarskih pesmi.

Domnevava, da ne poznajo pesmi (narodnih, zabavnih) na temo splavarstva, saj so te že dokaj stare in splošno niso preveč znane.

ANKETNI VPRAŠALNIK

Dovolite nama, da se vam najprej predstaviva. Sva Nejc Funtek in Klemen Lah, dijaka 2. letnika Gimnazije Lava, ki deluje v okviru Šolskega centra Celje. V letošnjem šolskem letu raziskujemo splavarstvo na reki Savinji in njegovo dediščino. Za lažjo pridobitev podatkov vas prosiva, da rešite najino anketo.

SPOL: M Ž STAROST: do 20 let 20–60 let nad 60 let

1. Kaj je v preteklosti omogočilo splavarjenje na reki Savinji in zakaj je ta dejavnost po drugi svetovni vojni zamrla?

2. Do kod so savinjski splavarji splavljali les? Imenujte reke, po katerih je splavarjenje potekalo nizvodno glede na reko Savinjo.

3. Na kratko opišite, kako so splavarji sestavili svoj splav. Kaj so na splavu tovorili poleg lesa?

4. Kdo se je ukvarjal s splavarjenjem? Ali je za splavarjenje obstajala kakšna starostna meja? Pojasnite.

5. Ali danes še poznamo kakšno prireditev, ki je povezana s splavarstvom? Kako se imenuje in kje jo prirejajo?

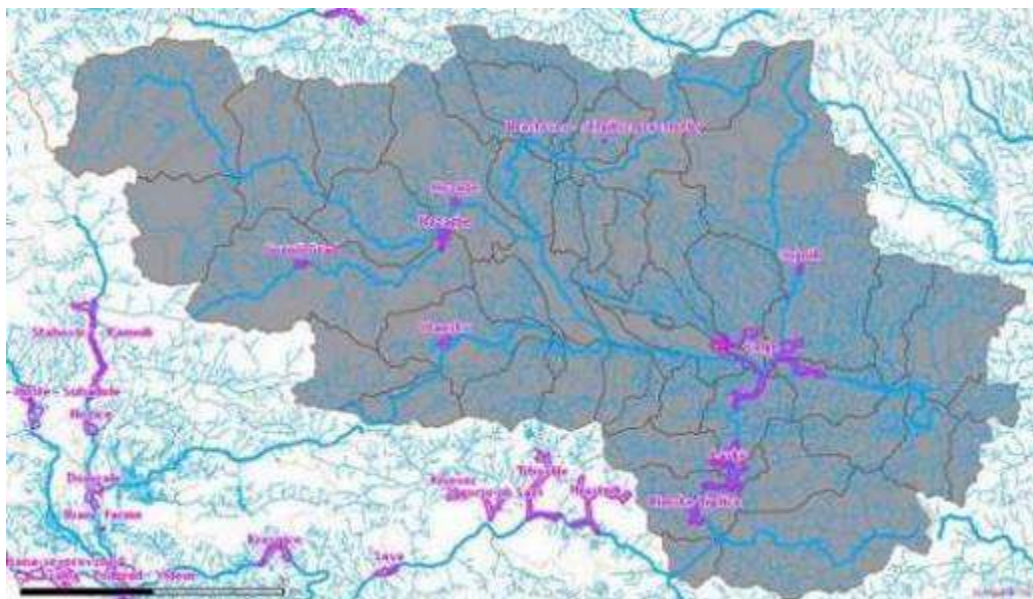
6. Ali o splavarstvu govori tudi kakšna slovenska pesem? Imenujte jo in navedite njenega avtorja.

Hvala za vaše sodelovanje!

REKA SAVINJA

Savinja je 102 km dolga reka, ki teče izključno po ozemlju Slovenije. Izvira v Kamniško-Savinjskih Alpah, teče preko Celjske kotline, se južno od Celja po ozki debri prebija skozi Posavsko hribovje do Zidanega Mosta, kjer se kot levi pritok izliva v reko Savo. Porečje reke Savinje obsega 1848 km².¹

Reka izvira v najnižjem delu krnice Okrešelj nad Logarsko dolino na nadmorski višini 1310 m. Kot mrzel potoček najprej brzi proti slapu Rinka, ki pada 90 m v globino. Pod slapom voda kmalu ponikne v prodnati dolinski strugi potoka Kotovec, na površju pa se zopet pojavi v Logu, nekdanjem ledeniškem jezeru, ki se je spremenilo v močvirje. Domačini vodo imenujejo Črna, ker teče po jezerski ilovici. Prava Savinja postane po sotočju Črne s potokom Jezera, ki v ozko sotesko priteče iz Matkovega kota. Sprva teče po ozki dolini, ki je ponekod prava soteska. Dolina se med Ljubnim in Mozirjem znatno razširi, reka je tu nasula debele plasti proda, preoblikovane v terase. Med Ljubijo in Letušem teče Savinja skozi ozko sotesko, ki Zgornjo Savinjsko dolino loči od Spodnje Savinjske doline. Reka nato teče čez več kot 100 m debel prodne naplavine, pod Celjem pa se zareže v mezozojske in terciarne kamnine Posavskega hribovja.²

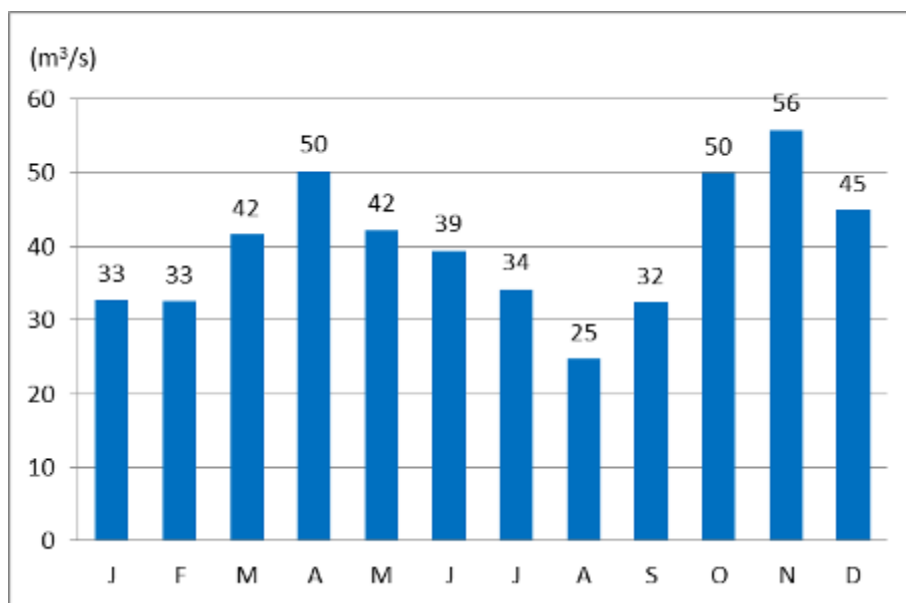
SLIKA 1: Poplavna ogroženost porečja reke Savinje

(vir: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/voda/ocene_tveganih_poplave_2015.pdf)

¹ B. Badovinac, D. Kladnik, J. Volfand: Savinjsko, Celje-Velenje, Pomurski tisk, Murska Sobota, 1997, str. 226.

² Prav tam.

Savinja dobi v Zgornji Savinjski dolini z leve Ljubnico, Mozirnico, Trnavo in Ljubijo, z desne pa Lučnico in Dreto. Dreto je skupaj s Savinjo zibelka splavarstva, v Zgornji Savinjski dolini je ob primernem vodostaju možno tudi kajakaštvo. Na območju Spodnje Savinjske doline dobi Savinja z leve Ložnico, z desne pa Bolsko. V Celju se zlivajo v sotočje Savinje alpska Savinja, predalpska Hudinja in obpanonska Voglajna. Ob daljšem močnem deževju se tu pogosto pojavljajo poplave, na katere je močno vplival človek s krčenjem gozda in pozidavo obsežnih zemljišč. Z regulacijami so v zadnjih desetletjih poplave omejili. Na območju Posavskega hribovja dobi Savinja z leve Lahomnico in Gračnico, z desne pa Rečico.³

SLIKA 2: Hidrogram Savinje v Laškem
(vir: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Savinja-lasko-hidrogram.png>)

Povprečni letni pretok Savinje je okoli 40 m³/s, najmanjši izmerjeni je znašal 4,2 m³/s, največji pa 4729 m³/s. Tipična hudourniška reka ima viška v jesenskih mesecih in aprilu, kar kaže na prepletanje dežnega in snežnega režima. Reka v zgornjem toku velja za relativno čisto, stanje v spodnjem toku pa se je v zadnjih letih močno izboljšalo, kar dokazuje tudi vedno več ribjih vrst v Celju in nizvodno.⁴

³ B. Badovinac, D. Kladnik, J. Volfand: Savinjsko, Celje-Velenje, Pomurski tisk, Murska Sobota, 1997, str. 227.

⁴ B. Badovinac, D. Kladnik, J. Volfand: Savinjsko, Celje-Velenje, Pomurski tisk, Murska Sobota, 1997, str. 227.

POPLAVE NA REKI SAVINJI

V zadnjem stoletju je območje ob reki Savinji prizadelo kar nekaj večjih poplav, ki so terjale veliko gmotno škodo in tudi človeška življenja.

Novembra leta 1901 so vso Slovenijo zajeli hudi nalivi, ki so tudi ob Savinji povzročili katastrofalne poplave. Med najbolj prizadetimi območji je bilo tudi takratno Celje, kjer je Savinja narasla za več kot 6 m nad normalo in je skoraj v celoti poplavlila mesto. Pallosova brv pri mestnem parku se je le s težavo upirala deroči reki, odneslo pa je staro Grenadirjevo brv in kopališke ute. Voda je odnašala domače živali, hmeljevke in ogromne količine zemlje. Poplavljen je bila tudi državna cesta proti Ljubljani in Vojniku ter železnica proti Velenju, zato je bil promet popolnoma ohromljen. Narasla voda je za seboj pustila veliko razdejanje. Po poplavi so slovenski spodnještajerski poslanci poslali državni zbornici prošnjo za pomoč Celju in dvanajstim v povodnji prizadetim občinam ob Savinji. Zavzetost župana in občinskega sveta po poplavi je pripomogla k pospešenemu urejanju vprašanja regulacije Savinje v naslednjih letih.⁵

SLIKA 3: Celje ob poplavi leta 1901

(vir: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/celje-na-starih-razglednicah.html>)

Jesenska povodenj leta 1933 je bila ena najhujših povodnji v Celju. Savinja je s svojimi pritoki kar trikrat prestopila bregove in v svojem besu že pri prvi poplavi podrla vse celjske mostove. Narasla Savinja je v Savinjski dolini porušila del jez pri Ljubnem, polzelski jez, odtrgala nasip pri Preboldu in Šempetru ter preplavila številne vasi do Celja, mesto pa popolnoma odrezala od sveta. Pobesnena reka je najprej odnesla brv v celjski mestni park, dobre tri ure kasneje je klonil

⁵ Mesto v objemu voda, Poplave v Celju v 20. stoletju, Zgodovinski arhiv, Celje, 2005.

Kapucinski most, kmalu zatem pa še Grenadirjeva brv. Ko so vode začele upadati, se je pokazalo strahovito razdejanje. Ceste in ulice so bile poškodovane, prav tako železniška proga proti Savinjski dolini, mostovi so bili porušeni. Prevoz čez Savinjo je bil v naslednjih tednih urejen s splavom, začele pa so se tudi priprave na vzpostavitev začasne brvi čez reko, a jih je že naslednji mesec odplavila nova povodenj. Ogromno škode so utrpeli tovarne, trgovine in obrtne delavnice. Velika katastrofa je celjskim oblastem še enkrat pokazala nujnost regulacije Savinje.⁶

Julija 1954 je Celje in okolico prizadela najhujša poplava dotlej. Po večtedenskem deževju, ki je napojilo zemljo, se je nad območje zneslo strahovito neurje. Potoki izpod Pohorja so izjemno hitro narasli v velike hudournike, ki so s silovito močjo skozi Vojnik prodrli v Celje. Od prsti rjava voda je s seboj nosila velike količine napolavin. Ljudje so na strehah hiš reševali gola življenja. Poplavljen je bila celjska bolnišnica, delavci v celjskih podjetjih so v nočnih urah reševali stroje v tovarnah. Ogromno škode sta imela celjsko gospodarstvo in kmetijstvo. Odnášalo je zemljo, uničilo pridelke, predvsem žetev. Na območju celjske občine je bilo v poplavi prizadetih 3000 ljudi, poplavljenih pa okoli 1020 stanovanj. Katastrofa je vzela kar 22 življenj in še vedno velja za poplavo z največ smrtnimi žrtvami. Poškodovane so bile ceste, porušeni so bili nekaj mostov, škoda je bila ogromna. Poplava je sprožila razmišljanja o potrebni regulaciji nereguliranega dela Savinje skozi mesto ter pritokov Voglajne, Hudinje, Koprivnice in Sušnice, ki se v mestu zlivajo v Savinjo. Že jeseni so tako začeli z deli na območju celjskega ovinka, ki so se končala leta 1957. Regulacija ovinka se je izkazala že v času del, ko so Celje junija 1956 zopet prizadele visoke vode.⁷

SLIKA 4: Po poplavi leta 1933 je oba bregova Savinje v Celju povezoval splav
(vir: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/poplave-med-obema-vojnoma.html>)

⁶ Mesto v objemu voda, Poplave v Celju v 20. stoletju, Zgodovinski arhiv, Celje, 2005.

⁷ Prav tam.

Ob koncu 20. stoletja, ko so bili Celjani prepričani, da je mesto poplavno varno in jih bodo nasipi varovali naslednjih sto let, je Savinja v 90. letih spet z vso silovitostjo prestopila bregove, prvič novembra 1990 in drugič leta 1998.

Zaradi močnih padavin, ki so se stopnjevale vse od polovice oktobra, je prišlo na praznični dan 1. novembra 1990 do obsežnih poplav. Najhuje je bilo na območjih Občine Mozirje, ki je bila v celoti poplavljen, Žalca, večjega dela Celja, Sevnice, Laškega, Krškega, Brežic, Kamnika in Idrije. Savinja je poplavlila obsežna območja Savinjske doline in jo spremenila v jezero. Bregove so prestopili vsi potoki in reke na Celjskem, poplavljala je tudi Savinja v spodnjem reguliranem toku. V Celju je Savinja prebila levi breg pri brvi v mestni park in si kot hudournik utrla pot po mestnih ulicah. Najvišji nivo je dosegla na Otoku, kjer jo je zadržal železniški nasip, v Medlogu in na Dolgem polju, kjer je južno od magistralne ceste nastalo pravo jezero. Razen najožjega središča je bilo mesto pod vodo. Savinja je v Celju poplavlila 700 ha urbaniziranih mestnih površin, prekinjena sta bila električni in telefonski sistem, voda je bila sredi mesta visoka tudi 1,5 metra. Poplavljen je bilo večje število trgovin, obratovalnic, kletnih prostorov, stanovanjskih hiš in blokov, vrtcev, šol. Številne družine so ostale brez vsega. Največjo škodo sta utrpeli bolnišnica in zdravstveni dom. Bolnišnica je delovala v izrednih razmerah, dve tretjini pacientov so morali odpustiti v domačo oskrbo, del pa so jih prepeljali v Maribor. V akciji reševanja so poleg policistov z vsemi močmi sodelovali gasilci. Vzporedno sta tekli dve akciji: črpanje vode in dovoz pitne vode.⁸

SLIKA 5: Celje ob poplavi leta 1990

(vir: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/poplava leta-1990.html>)

Poplava katastrofalnih razsežnosti iz leta 1990 se je v Celju ponovila tudi novembra 1998. Tokrat največ deževja ni prišlo iz Zgornje Savinjske doline, ampak s severa. Savinja je s pritoki poplavljala v Žalcu, Vrbju, Šempetru, Petrovčah in Levcu, katastrofalne razsežnosti ujme pa so

⁸ Mesto v objemu voda, Poplave v Celju v 20. stoletju, Zgodovinski arhiv, Celje, 2005.

bile najbolj vidne v Celju in Laškem. V Celju so bile zaprte skoraj vse ceste, podvozi so bili zaliti, bolnišnica in zdravstveni dom sta sprejemala le najnujnejše primere, mnoga podjetja niso delovala, zaprte so bile šole, avtobusni in železniški promet je bil močno omejen. Na Celjskem so ostali brez prometnih povezav, vode in elektrike, škoda pa je bila primerljiva tisti iz leta 1990, za območje Celja z okolico, Laško, Štore in Vojnik še celo hujša. Najhuje je bilo v Laškem, mesto je bilo z obeh glavnih vpadnic odrezano od sveta.⁹

Močne in izdatne padavine, ki so 18. septembra 2007 zajele območje zahodne, severozahodne in severne Slovenije, so povzročile hiter porast pretokov rek. Poplavljali so tudi hudourniki in reke na območju Karavank in predgorja Kamniško-Savinjskih Alp, na Kranjskem in Domžalskem polju, v Tuhinjski dolini in na širšem celjskem območju. Narasla je Savinja v srednjem in spodnjem toku. Ob Savinji so bile najbolj prizadete občine Laško, Marija Gradec, Rimske Toplice in Zidani Most. Narasla Savinja je v višino merila tudi 6 metrov in več, višina vode v poplavljenih objektih pa je segla preko dveh metrov. Laško je bilo prometno odrezano od sveta, po glavni cesti je tekla Savinja, nedostopne pa so bile tudi povezave proti Rimskim Toplicam, Hrastniku, Marija Gradcu. V Laškem in Rimskih Toplicah so bile šole zaprte, poplave pa so terjale 6 življenj. Samo v Mestni občini Celje je bilo prizadetih 354 objektov in ogroženih najmanj 1200 občanov.¹⁰

⁹ Mesto v objemu voda, Poplave v Celju v 20. stoletju, Zgodovinski arhiv, Celje, 2005.

¹⁰ Prav tam.

SPLAVARJENJE PO SLOVENSKIH REKAH

Nekatere slovenske reke so bile v preteklosti živahne plovne poti. Že v času Rimljanov so po Savusu, današnji Savi, pluli z različnim blagom naloženi čolni in se ob pomoči živinskih vpreg, ki so jih vlekle, naloženi vračali tudi po toku navzgor.¹¹

V 13. stoletju se je začelo na Dravi razvijati splavarstvo (flosarstvo) in v 15. stoletju se je pojavilo tudi na Savinji in njenem desnem pritoku Dreti ter na Savi. Smrekov in jelov les, večinoma posekan v Zgornji Savinjski dolini in Zadrečki dolini, so savinjski splavarji neobdelan ali obtesan, pogosto tudi razžagan na deske in letve, povezovali v splave. Na teh so prevažali še apno, lončarske in druge izdelke. Les so prodajali večinoma v krajih ob Savi na Hrvaškem, dobiček je bil tolikšen, da je po pričevanjih prvi avto v Celje pripeljal kmet, lastnik velikih gozdov v Zgornji Savinjski dolini. Plavili so vse do izliva Save v Donavo pri Beogradu in v 19. stoletju celo do mesta Cernavoda ob Donavi, nedaleč od njenega izliva v Črno morje. Podobno podjetni so bili tudi dravski flosarji, ki so večinoma na Pohorju posekani les plavili celo v večjih količinah kot savinjski. Splavarstvo je bilo pomembna gospodarska panoga, a je z začetkom druge svetovne vojne zamrlo. Povojni poskusi oživitve se niso obnesli.¹²

Brodovi in čolni so imeli nekdanj pomembno prometno in gospodarsko vlogo. Pred letom 1945 in še nekaj let po njem so jih uporabljali še marsikje na Savi, Krki, Savinji in drugih rekah. Ponekod v slovenskem spodnjem Posavju in v dolini spodnje Savinje se še prevažajo čez reko z brodovi in čolni, vendar je njihov pomen povsem krajevnega značaja.¹³

Ker so bile reke hkrati ločnica, je bilo pomembno tudi brodarstvo - prevoz ljudi in blaga z enega brega reke na drugega. Tako so do leta 1922, ko je bil pri Veržaju zgrajen prvi most čez reko Muro na slovenskem ozemlju, Slovence na obeh straneh reke povezovali prav brodovi. Z njimi so prevoze opravljali tudi na drugih rekah, denimo Savi in Kolpi, ponekod še ne v tako davni preteklosti.¹⁴

¹¹ M. Žiberna, Splavarjenje po slovenskih rekah, str. 31.

¹² Prav tam.

¹³ Prav tam.

¹⁴ Prav tam.

TEORETIČNI DEL

1.1 ZGODOVINSKI RAZVOJ BRODARSTVA IN SPLAVARSTVA

Razvoj brodarstva in čolnarstva pa tudi splavarstva je bil vzročno povezan tako z naravnimi možnostmi za vodni promet, kakor s splošnim družbenim in gospodarskim razvojem ožje in širše pokrajine. Brodniki, čolnarji in splavarji so morali pri opravljanju vožnje dobro poznati rečno strugo in njen vodni režim. Višina vode je poleg količine vode odvisna tudi od prečnega preseka rečnega korita. Znano je, da na rečni režim vpliva več faktorjev: relief, sestava tal, rastlinska odeja ter vreme in podnebje. V tem okviru nas posebno zanimajo količina in oblika padavin, njihova razporeditev po mesecih ter temperaturni faktor.¹⁵

Po Valvazorjevem opisu so bili čolni izdolbeni iz enega hloda ali pa so čez dva vzporedna čolna pritrdili deske in pod, tako da so lahko prepeljali več ljudi, živino, voz in drugo blago. Več dobro zbitih sodov so med seboj trdno povezali, sedli nanje in uravnavali splav z lesenim drogom. Na kritičnih krajih rečne struge so blago spravili na kopno ter ga sami ali s pomočjo konj prenesli na drugo stran ovire, kjer so ga znova naložili na ladjo. Izredno naporna in zamudna je bila v Valvazorjevih časih vožnja po reki navzgor ter prenašanje ali tovorjenje blaga po ozkih in strmih skalnih stezah okrog slapov. Pri plovbi navzgor so čolne odrivali z lesenimi drogovi, pomagali so jim vlačilci, mladeniči, ki so vlekli z vrvjo privezane čolne ob bregu navzgor. Kasneje so uporabljali za vlačenje čolnov in brodov samo močne volovske vprege. Vzдолž reke so bile preprežene postaje.¹⁶

SLIKA 6: Valvazorjeva upodobitev brodarstva (vir: Slava Vojvodine Kranjske, str. 36)

¹⁵ A. Sore, Zadnji brodovi in čolni na slovenski spodnji Savi, Savinji in Krki, str. 54.

¹⁶ A. Sore, Zadnji brodovi in čolni na slovenski spodnji Savi, Savinji in Krki, str. 58.

V Valvazorjevem času so prevažali po Savi zlasti vino (iz okolice Brežic, Krškega in Vidma), žito (iz Hrvaške), med in baker. 18. stoletje pomeni za trgovino in promet po Savi velik napredek. Z mirom v Požarevcu (1718) je Avstrija pridobila rodovitne pokrajine na vzhodu in jugovzhodu Panonske nižine in v njenem sosledstvu, z avstrijsko-turško pogodbo pa mnoge trgovinske ugodnosti. To je bil čas, ko so se tudi v Avstriji uveljavila merkantilistična načela in ko je država skušala svoje dežele gospodarsko čim tesneje povezati in njihovo trgovino usmeriti čez današnjo Hrvaško v jadranska pristanišča, zlasti v Trst.

Nekaj let (od 1733 do 1735) so po Savi od Zemuna do Zaloga oskrbovali s hrano avstrijske čete v Italiji. Umek navaja, da je v omejenih letih pristalo v Zalogu (pri Ljubljani) dnevno po dvajset do štirideset čolnov, na vsakem čolnu je bilo po sedem sodov in v vsakem sodu je bilo 560 kg provianta. Da bi bila plovba po Savi varnejša in hitrejša, so leta 1735 začeli z regulacijskimi deli, razstrelili so največje skalne ovire, zgradili kanale, uredili najnujnejše vlečne poti tako, da je bil poslej sklenjen prevoz po Savi in Ljubljani do Vrhnike. Tudi v kasnejših letih je država večkrat urejala strugo reke Save.¹⁷

Splavarji so se ustavljali prvič v Celju, drugič med Zidanim Mostom in Radečami, tretjič v Krškem, četrtič pri zagrebškem mostu itd. Ustavljali so jih tudi zato, da so jih glede na vodne, plovne razmere združevali. Do Celja je bila Savinja plitva, zato je moral prednjek poznati strugo in spretno veslati. V Celju (na Polulah) so dva splava zvezali v enega, v Laškem ali v Rimskih Toplicah so zvezali po tri splave, pri Zidanem Mostu pa po štiri. V Radečah in v Sevnici so nekateri gospodarji včasih naložili na svoj splav še les savskih splavov in dokupovali les z Dolenjskega. Od Zagreba dalje, ko se Sava razširi, so vse splave istega gospodarja združili v en splav. Z združevanjem splavov se je postopno zmanjševalo število splavarjev.

SLIKA 7: Zbiranje hlodovine v Zgornji Savinjski dolini (vir: <http://savinja.info/ljubno-ob-savinji/>)

¹⁷ A. Sore, Zadnji brodovi in čolni na slovenski spodnji Savi, Savinji in Krki, str. 58.

Izkoriščanje gozdov in spravilo lesa ter splavljenje je pomenilo za prebivalstvo Zgornje Savinjske dolin in Zadrečke doline od 18. stoletja poleg kmetijstva glavno gospodarsko panogo, ki je prinašala razmeroma dober zaslužek gospodarjem splavov in delavcem. Splave so prodajali v Sisku, Gradiški, Slavonskem Brodu, v Sremski Mitrovici in še z večjim dobičkom v mestih ob Donavi. Nekateri splavarji so že sredi 19. stoletja pristali v Oršovi. Pogosto so gospodarji razprodajali splav po delih od Zagreba do Beograda in še naprej.

Ob koncu 19. stoletja so iz Zgornje Savinjske doline in Zadrečke doline odpravili proti Celju povprečno 2000 splavov, na vsakem splavu sta bila po dva moža. V tem času so poleg stavbnega lesa, desk in letev prevažali tudi apno. Gospodarji splavov so imeli premalo lastnega gozda za številne splave, zato so les kupovali od drugih večjih ali manjših posestnikov. Les so po večini razžagali na svojih žagah. Kadar je bila voda dovolj visoka, to pa je bilo spomladi in jeseni, so šli na splave domala vsi moški, seveda na različno dolge razdalje. Do Celja so kot zadnjeki pomagali celo šoloobvezni fantje. Večina splavarjev je imela male kmetije ali pa so delali še kje, saj je bilo splavarjenje bolj ali manj sezonsko opravilo. Za dolge proge so gospodarji izbirali krepke izkušene fante in može, ki so dobro poznali pasti na Savinji, Savi in Donavi.¹⁸

¹⁸ A. Sore, Zadnji brodovi in čolni na slovenski spodnji Savi, Savinji in Krki, str. 60, 61.

1.1.2 BRODARSTVO - PREČKANJE REKE BREZ MOSTU

Reke so ljudem že od nekdaj predstavljale naravne prepreke. V naseljih, kjer ni bilo mostov, so za njihovo prečkanje pogosto uporabljali brodove. Čolni in brodovi so namenjeni prevozu oseb, živali, vozil in različnega tovora.¹⁹

Mnoga broderska naselja imajo že stoletno tradicijo. Pristan za brodove ali večje čolne so ponekod premaknili za nekaj deset ali sto metrov ob Savi navzgor ali navzdol, odvisno od krajevnih potreb, spremenjenega rečnega toka in bivališča brodarja. Kmetje so si s pomočjo tesarjev in kolarjev ali samoukov izdelovali čolne za prevoz na svojo posest onkraj Save. Nekateri gospodarji so videli v prevozu dober zaslužek, zato so se začeli ukvarjati z brodarstvom. Brodove so vozili njihovi delavci. Nekaj je bilo tudi samostojnih poklicnih brodnikov, vozili so starejši moški in ženske, a tudi fantje in dekleta. Velike čolne in brodove so uporabljali še po drugi svetovni vojni, dokler niso zgradili mostov. Marsikje je čolne in brodove pogosto odnesla narasla voda.²⁰

SLIKA 8: Zadnji brod na Savi na Mostecu pri Brežicah (vir: <https://www.dnevnik.si/1042719640>)

Kako je bil videti običajen brod? Za čolne so uporabljali smrekov les, vezave, ojačevalci pa so bili iz hrasta. Čoln je bil spredaj nekoliko ožji in »prisekan«, da je lažje plaval, zadaj pa je bil širši in »odsekan«. Spredaj in zadaj je bila deska, ki je omogočala sedenje, s tem pa je bil prevoz tudi varnejši. Štiri metre dolg čoln je lahko sprejel pri normalni vodi šest ali sedem oseb, pri nizki pa seveda manj. S sprednje strani so ga odrivali z dolgim lesenim drogom, ki je imel na

¹⁹ A. Sore, Zadnji brodovi in čolni na slovenski spodnji Savi, Savinji in Krki, str. 61.

²⁰ A. Sore, Zadnji brodovi in čolni na slovenski spodnji Savi, Savinji in Krki, str. 68.

koncu kovinsko konico. Po potrebi so naložili v čoln sod vina, kolo ali moped, s katerim so nadaljevali pot.²¹

Več primerov brodarstva je znanih v Spodnji Savinjski dolini. V Šeščah so se flosarji radi ustavljali, znana je bila gostilna Pri ladji. Še v 50. letih 20. stoletja so tu v čolnu prevažali domačine čez Savinjo. V stari Jugoslaviji je bil čoln pripet na žico, po drugi svetovni vojni so vozili prosto. Šest metrov dolg in poldrug meter širok čoln, ki so ga izdelali v Zgornji Savinjski dolini, so odrivali z dolgim okoničenim kolom. Vsi čolni niso bili tako prostorni, nekaj jih je odnesla ali uničila visoka voda. V stari Jugoslaviji so stalni uporabniki čolna plačevali voznino v žitu, kasneje z denarjem. Kdor je v gostilni pil, so ga prepeljali čez vodo brezplačno, tako je gostilna dobro uspevala. Lastniki so imeli malo posesti, vseeno pa je gostilna privabljala ljudi iz bližnje okolice, zlasti ob nedeljah in praznikih.²²

V Malih Braslovčah so se prevažali s čolnom do leta 1965. Pred približno devetdesetimi leti je velika jesenska povodenj podrla tedaj novo brv. Potem se vaščani niso mogli zediniti, ali naj bi zgradili nov most ali novo brv, ostali so pri čolnu. Domačin je napravil večji čoln in v njem prevažal kmete in izletnike z desnega na levi breg. Večje obremenitve čoln ni prenesel, ker je voda na tem mestu razmeroma plitva. Medtem ko se na desni strani Savinje širi dobro obdelana nižina, se levi breg naglo dviga v zakraselo Goro Oljko (734 m), poraslo z gozdovi in v nižjih legah z vinogradi. Redki kmetje iz Podgore in Podvina so imeli njive onkraj Savinje, pač pa so imeli mnogi nižinski posestniki gozdove in vinograde pod Goro Oljko. Ko je zadnji brodnik ostarel in oslabel, je prevažanje prenehalo.²³

²¹ A. Sore, Zadnji brodovi in čolni na slovenski spodnji Savi, Savinji in Krki, str. 71.

²² A. Sore, Zadnji brodovi in čolni na slovenski spodnji Savi, Savinji in Krki, str. 72.

²³ Prav tam.

1.1.3 KONEC BRODOV IN SPLAVOV

Gradnja pomembnejših cest in železniških prog je odpravila ladijski promet od Zaloga proti Zagrebu. Počasna, nevarna, draga in po svojih prevoznih zmogljivostih skromna plovba po Savi in Savinji navzdol ter še bolj navzgor ni mogla tekmovati z železnico, speljano tesno ob nji. Podložna plovba je prenehala, nadaljevala pa se je prečna, okrepila se je trajektna funkcija broda ali čolna. Ta poklicna ali uslužna dejavnost se je v redkih primerih ohranila do konca 80. let v Spodnjem Posavju in v dolini ob Savinji. Po drugi svetovni vojni se je zaradi med vojno uničenih mostov brodarstvo celo obnovilo. V letih po 1945 so najprej gradili težko industrijo in energetske objekte, vzporedno z gospodarsko rastjo in urbanizacijo pa so morali poskrbeti tudi za sodoben, hiter, masoven, varen in cenejši prevoz ljudi in blaga. Naselja so se večala in se širila na obe strani rečnih tokov, kar je narekovalo gradnje močnejših in trajnejših mostov.²⁴

Most omogoča neprekinjen prehod čez reko, njegova nosilnost je neprimerljivo večja kot pri čolnu ali brodu. Čoln in brod sta v veliki meri odvisna od vremenskih razmer in rečnega režima. Prečkanje reke s čolnom ali brodom pomeni prometno zamudo. Čolni in brodovi niso namenjeni sodobnemu masovnemu prevozu ljudi in tovora. Tudi pri brodu ali čolnu so pomembni število potnikov in tovor, prevozna cena, vzdrževalni stroški in zaslužek brodarja. Maloštevilni brodarji so bili socialno zavarovani in so se preživljali izključno z brodnino. Nekateri so imeli še majhno posest, gostilno ali so bili žagarji, upokojenci in jim je prevoz prinašal samo skromen dodatni zaslužek. Vozili so moški in ženske. Na izumrtje brodov je v veliki meri vplivala gosta mreža avtobusov.²⁵

²⁴ A. Sore, Zadnji brodovi in čolni na slovenski spodnji Savi, Savinji in Krki, str. 73.

²⁵ Prav tam.

1.2 OSNOVNE ZNAČILNOSTI SPLAVARJENJA

Splavarji so bili ljudje, ki so plavili po rekah obdelan les v vezani obliki. V Sloveniji je tak način transporta lesa trajal več kot 500 let, in sicer s porečij Save, Drave in Savinje v porečja Save in Donave. Vsi, ki so se ukvarjali s splavarjenjem in spremnimi dejavnostmi splavarjenja, so nam zapustili dediščino v materialni in nematerialni obliki. Pod prvo obliko med drugim štejemo razna splavarska orodja za izdelavo splavov ali obdelavo lesa. Nematerialno splavarsko dediščino predstavljajo znanja in veščine, ki med drugim človeku omogočajo uporabo orodja in materiala, da lahko iz tega kaj ustvarijo. Pri splavarjenju gre za usmerjanje vožnje splava po reki s strani ljudi, ki stojijo na splavu, medtem ko pri plavljenju ljudje stojijo na nabrežju reke in usmerjajo deblovino nizdol vodnega toka.²⁶

Za Slovenijo kot alpsko in predalpsko deželo je značilen orografsko zelo razgiban relief in z lesom bogat gozd. Kot navaja Juvan²⁷, se že več kot 500 let na Slovenskem pojavljata plavljenje in splavarjenje kot pojma transporta lesa iz gozdov porečij Save, Drave in Savinje v niže ležeče kraje. Večina splavarstva drugod po srednji Evropi se uvršča v dobo nastanka mest, torej v 11. in 12. stoletje. Zaradi ugodnega padca in dokaj stalnih ugodnih pretokov vode so bile reka Savinja s pritoki ter Sava, Drava in druge alpske reke zelo primerne za plavljenje in splavljenje lesa. Struge potokov in rek v gozdnatih predelih je bilo treba čistiti, obrežja marsikje zavarovati in za smotrno uporabo plovnosti vzdrževati tudi primeren pravni in delovni red plovnosti voda. Ker do pred nekaj desetletij ni bilo železnic in ustreznih cest za transport lesene surovine, je bila voda edina transportna žila, po kateri je bil možen transport večje količine hlodovine in lesovine. Les je bil iskana in cenjena surovina in tako je dejavnost splavarjenja pomenila poglavitni vir dohodka prebivalstva v gozdnatih predelih pred letom 1848. Celotno verigo transporta lesa iz gozdov do trgovine so skupaj predstavljali lesni trgovci, gozdarji, žagarji, plavci (moški/ženske, ki so skrbeli, da je hlodovina nemoteno plula do dogovorjenih mest ob rečni strugi) in splavarji. Les so potrebovali za gradnjo stavb, nekaj so ga porabili tudi v vojaške namene. Druga svetovna vojna je prinesla spremembe in razvoj družbenih in gospodarskih razmer. Uvajale so se nove tehnologije v pridobivanju lesa, spremenilo se je tržišče lesa in posodobila so se transportna sredstva. Gradnja ustreznih prometnic v gozdovih in vse zgoraj naštetu je privedlo k temu, da sta se plavljenje in splavarjenje kot svojevrsten transport lesa na Slovenskem postopoma opustila.²⁸

Splavarski gospodar je bil delodajalec splavarjev. Bil je lastnik lesa, ki so ga splavarji splavili, gospodar pa je ta les potem prodal. Splavarji ali flosarji so opredeljeni kot delojemalci

²⁶ M. Krznar, Diplomatska naloga, Splavarjenje po Savinji, str. 16

²⁷ I. Juvan: Plavljenje lesa in splavarjenje na Dravi.

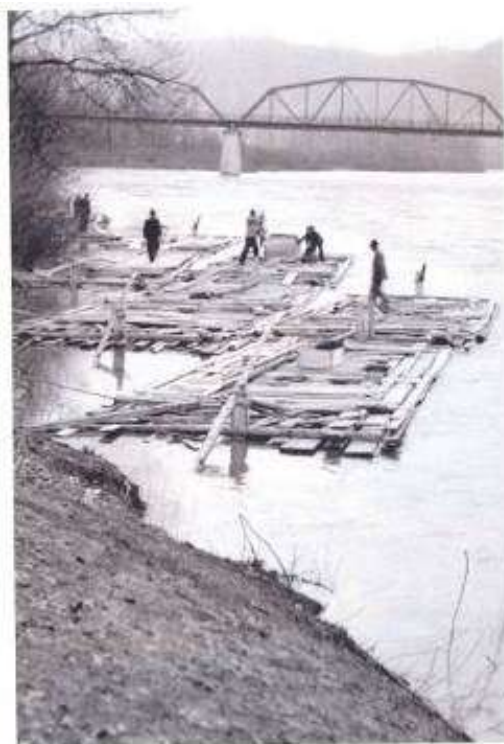
²⁸ M. Krznar, Diplomatska naloga, Splavarjenje po Savinji, str. 16

splavarskih gospodarjev. Splavarski mojstri so bili večči krmarjenja splava. Splavljali so možje iz vseh družbenih skupin.²⁹

SLIKA 9: Splavljenje splava ob flosarskem balu (vir: <http://www.flos.si/>)

Hlodovina iz splavov se je po večini uporabila za stavbno ostrešje, tak splav je obsegal po 10–20 debel, gre za tako imenovani vezani flos. Na začetkih splavarstva je bil vezan splav narejen iz neobdelane hlodovine, pozneje se je uveljavil tesan les. Splav iz desk ali letev se je pojavil kot zadnji, imenoval se je rezani flos. Deske so se večinoma uporabljale za stavbno pohištvo, stenske obloge ali pode.

SLIKA 10: Splavarski počitek na spodnji Savi (vir: National Geographic, 2010, str. 33)

²⁹ M. Krznar, Diplomaska naloga, Splavarjenje po Savinji, str. 17.

Med plovbo je prihajalo do raznih težav. Vodostaji rek so se včasih znižali tako, da so morali ustaviti in čakati na porast vode tudi do nekaj dni. Nevšečnosti so povzročali tudi jezovi, saj je bila plovba preko teh nevarna zaradi zagozditve v nosilne stebre ali v pečine pod jezom. Nemalokrat se je zgodilo, da so naleteli na brzice s skalami, valove, na vrtince, na mline ob obrežjih, meglo, pilote in ladje. Nevaren pa je bil tudi močan veter v smeri proti toku. Na svoji poti so se splavarji ustavljali v večjih krajih zaradi prodaje lesa in prenočitve. Od Sremske Mitrovice naprej so si na splavu postavili kolibo in prespali na splavu. Tako je bil les varnejši pred lesnimi roparji. Domov so se vračali z vlakom, s prevozniki s konjsko vprego in tudi peš.³⁰

³⁰ M. Krznar, Diplomaska naloga, Splavarjenje po Savinji, str. 18.

1.3 ŠAJKARSTVO KOT OBLIKA TRANSPORTA

Šajke so bile lesene, v obliki pravokotnika in preprosto narejene, z vesli opremljene majhne ladje, s katerimi so na Slovenskem prevažali na Dravi različne vrste tovara. Kakor splavi so se tudi šajke premikale edino z vodnim tokom, z vesli so se samo krmarile, in so pomenile povečini poceni prevoz tovara, oviralo pa jih je neugodno stanje vode. Ime šajka je turškega izvora (tur. kaik - ladja).³¹

Leta 1539 so v Vuzenici izdelali za štajerske deželne stanove 40 šajk. To je doslej najstarejši podatek o izdelovanju šajk na Slovenskem. Zdi se, da so v omenjenem primeru služile šajke za vojaške namene, saj so l. 1541 izdelali v Vuzenici šajke, ki so prevažale živež za vojaštvo na Ogrskem, naslednje leto pa so s 16 šajkami prevažali po štajerski Dravi vojaške potrebščine na Hrvaško.³²

V 2. polovici 19. stoletja so dravske šajke vozile na Madžarsko, Hrvaško, deloma tudi v Srbijo, Romunijo in Bolgarijo. Največ tovara so prodajali v Osijeku, Novem Sadu in Beogradu. Kupci niso vseh šajk razdirali, temveč so jih največkrat natovarjali z raznovrstnimi pridelki in jih nato izvažali tudi do Črnega morja. Šajke iz Ruš so v tistem obdobju izvažale sadje na Ogrsko, večinoma v Szeged, Sento, Temišvar in Arad, pa tudi na Sedmograško. Iz Donave so jih vlekli po rekah navzgor z voli. V 2. polovici 19. stoletja so šajke potrebovale za vožnjo iz Maribora do Dubrave pri Kotoribi štiri dni, do Osijeka tri tedne, do Novega Sada štiri tedne in do Pančeva pet tednov.³³

V zadnji četrtini 19. stoletja so šajke čedalje bolj opuščali. To se je dogajalo zato, ker je izdelava šajk postala predraga in ker je zanje začelo primanjkovati zadosti izurjenih izdelovalcev in posadk, kakor tudi zavoľjo nove železniške proge Maribor–Celovec–Beljak (dograjena 1863/64). Na začetku 20. stoletja, to je do prve svetovne vojne, so šajke dokončno opustili.³⁴

Ogrodje šajk je bilo deloma iz okroglega, deloma iz tesanega lesa. Dno in stene so oblikovali z deskami, debelimi 4 cm; na ogrodje so jih pribijali z lesenimi in železnimi žebľji. Na šajke so pritrdjevali po 6 vesel, imenovanih lemezi, 3 spredaj in 3 zadaj. Drogovi vesel so bili dolgi 7 m, njihove deske 1,90 m. Za odstranjevanje vode, ki se je nabirala v šajkah, so rabile lesene lopate, dolge do 80 cm, medtem ko so za privezovanje in vleko, kadar so nasedli, uporabljali nad 20 m dolge vrvi. Za kuho na šajkah so izdelovali ognjišča s četverkotnimi lesenimi okviri, izpolnjenimi z ilovico. Šajke in vse, kar je sodilo k njim, je izdelovalo 9 delavcev, 8 hlapcev in mojster.³⁵

³¹ A. Baš, Šajkarstvo na Slovenskem, str. 22.

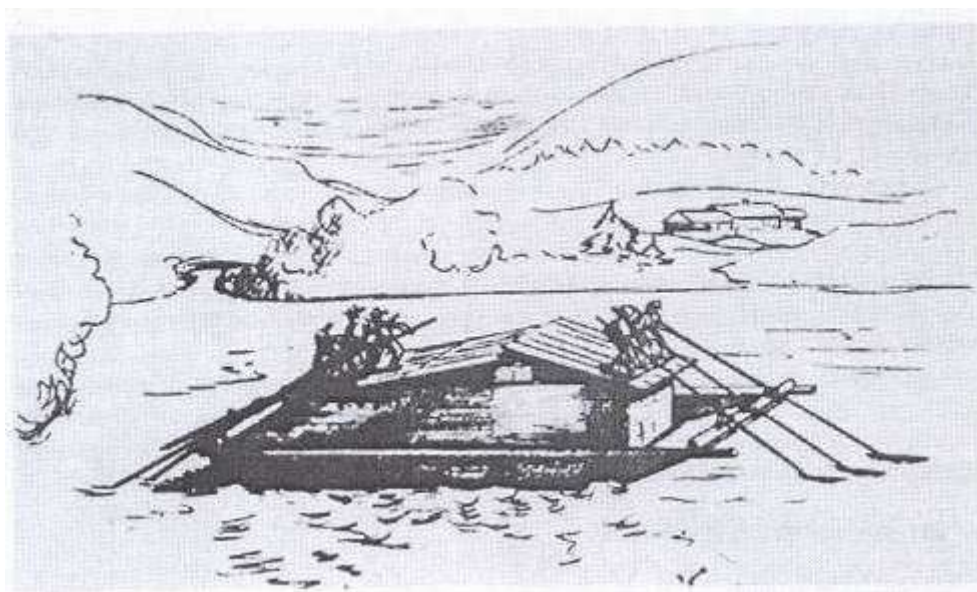
³² A. Baš, str. 23.

³³ Prav tam.

³⁴ A. Baš, str. 24.

³⁵ Prav tam.

Posadka je ustrezala številu vesel. Šajke je spredaj ob desnem veslu vodil njihov krmar, imenovan kormaniž; poleg njega sta veslala dva moža; zadaj so veslali trije, od katerih se je tisti, ki je bil ob desnem veslu, imenoval ravnač. Na pot je šlo po navadi po 6 šajk skupaj. Vodjem takšnih skupin so pravili gospodar; lastniki šajk in tovorov so jim zaupali prodajo kakor tudi izplačilo posadke. Za vsako skupino šajk je bilo predpisano, da je imela s seboj en ali več čolnov, imenovanih ranca; kupovali so jih na Fali ali v Selnici. V Dubravi sta vsako šajko zapustila dva moža in se vrnila domov; namesto njiju so najeli do Vizvara dva hrvaška veslača. V tem kraju so zaradi lažje nadaljnje vožnje zvezali po dve šajki skupaj, takšnim je zadoščala posadka štirih mož, drugi so odšli domov.³⁶

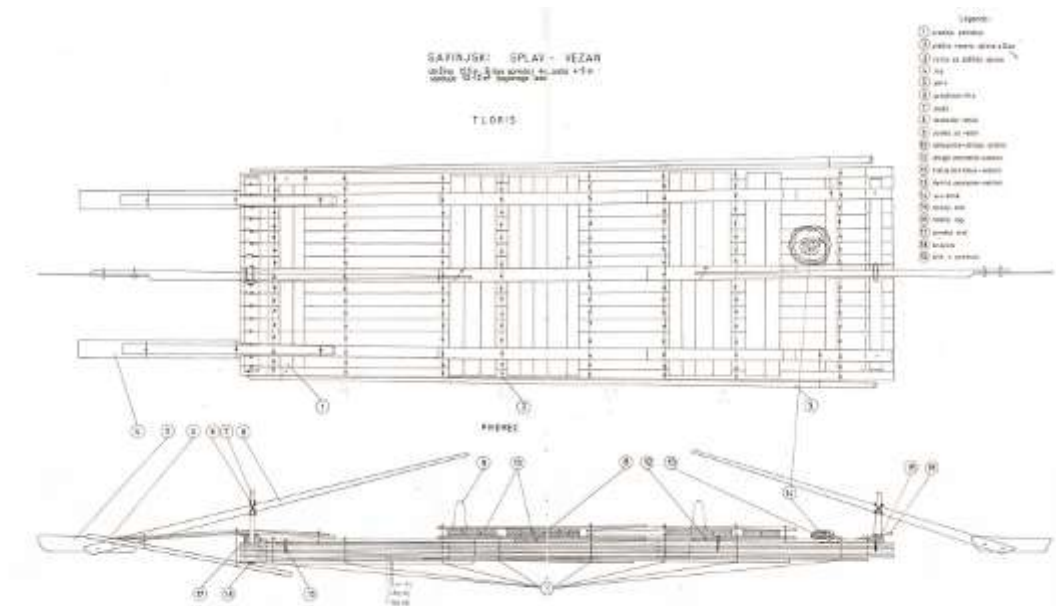
SLIKA 11: Rekonstrukcija dravske šajke (vir: A. Baš: Šajkarstvo na Slovenskem)

³⁶ A. Baš, Šajkarstvo na Slovenskem, str. 24, 25.

1.4 GRADNJA SPLAVA

Splave so vezali po trije vezači na posebno urejenih prostorih, imenovanih vezi, ob žaganih strugah ali na nabrežju reke. Vezi so bile poravnane brežine, dolge 30–50 m in široke 5–6 m, z nagibom proti strugi v razmerju 1:3. Različne izmere desk so različno zlagali v faš (bočno zložene deske), plast desk v splavu. Najprej so vezači v smeri proti strugi prečno položili pet leg (tram, na katerem kaj leži), dolžine 4 m, v razmikih 2,5 m. Spodnji konci leg so bili vzdolžno poravnani. Da se prva plast desk ne bi prevrnila, so zabili na dnu količe, na katere so naslonili prvi faš. Ta plast desk je bila po vsej dolžini splava in je bila sestavljena iz treh skokov ali sklepov. Deske v fašu sta zlagala po dva vezača. Eden je zlagal prvi sklep, drugi pa ostala dva. Najprej sta položila prvi sloj desk tako, da sta na prednjo lego položila prvo desko, pri tem je gledal ožji konec deske 20 cm čez prvo lego. Druga deska je prekrivala prvo za 1 m. Tretja deska je spet prekrivala drugo. Prva deska v drugem sloju spredaj je bila čez prvo v prvem sloju pomaknjena naprej za pol metra in z njeno dolžino je bilo poravnano čelo celotnega splava. Ista deska je prekrivala čelo druge spodnje deske prvega sloja za pol metra. Druga deska drugega sloja v drugem skoku se je te z ožjim koncem dotikala. Zunanji vogal deske je moral biti za 1–2 cm pomaknjen za rob sprednje deske. Deska v tretjem skoku drugega sloja se je na enak način dotikala deske v drugem skoku. Tretji sloj desk so zlagali v fašu tako, da so desko v prvem skoku pomaknili za čelo splava za pol metra. Naslednji deski tretjega sloja v drugem in tretjem skoku sta se s prvo oziroma drugo čelno dotikali, tako da sta dosegli z zadnjo desko dolžino splava, to je 12,5 m. Četrty sloj desk je bil položen od čela splava tako kot drugi sloj, peti tako kot tretji in tako izmenično do vrha faša. V en faš so zložili približno 10 slojev desk. Na vrhu so dodali še tri deske, od katerih je prva prekrivala prvi skok, te pa se je dotikala druga, ki je prekrivala drugi skok. Tretja deska na vrhu faša je prekrivala stičišče prej omenjenih pokrovnih desk. Debelejših desk so zložili v faš manj, da so v spodnji in zgornji sloj faša zložili tanjše deske. Vrhne deske splava so morale biti nekoliko širše in kakovostnejše od drugih, da so jih kupci vseeno kupili, čeprav so po njih hodili splavarji.³⁷

³⁷ I. Juvan, Plavljenje lesa in splavarjenja na Dravi.

SLIKA 12: Načrt vezanega savinjskega splava - samca (vir: A. Baš: Savinjski splavarji)

1.5 ZGODOVINSKI PREGLED SPLAVARJENJA NA SAVINJI

Najstarejši vir o savinjskem splavarstvu, ki je na voljo, je listina, ki je bila izdelana v Gradcu 30. januarja 1478 in v kateri naroča cesar Friderik III. svojemu glavarju v (Zgornjem) Celju, naj dovoli splavariti po Savinji samo v času, ki je za to v navadi, ne pa, ko »trpijo zavoljo tega škodo travniki in druga tamkajšnja zemljišča«.³⁸

Leta 1524 se omenja v Mozirju mitnica, pri kateri se je pobirala mitnina od splavov, in sicer je bilo treba plačevati od vsakega splava v vrednosti dveh dreves kakor tudi 'ribje kosilo'. Kmetje so v mozirskem uradu plačevali desetino od splavov.³⁹

V prvih desetletjih 18. stoletja zasledimo nekatere podrobnosti, ki osvetljujejo posamezne prvine v takratnem splavarjenju. Tako je leta 1715 v gornjegrajski župniji potrjen priimek Flosar, ki dokazuje, da so se posamezniki ukvarjali s splavarstvom v tolikšni meri, da se jih je prijel ustrezni priimek.⁴⁰

V zvezi z desetino so l. 1731 izpričani splavarji iz Ljubnega, Radmirja, Juvanja, Okonine, Grušovelj, Šentjanža in Pobrež, ki so bili takrat kraji z razmeroma razvitim splavarstvom.⁴¹

Proti sredini 18. stoletja so viri o savinjskem splavarstvu čedalje pogostejši, obenem pa kažejo, kako so se dotlej podaljšale njegove vožnje. Od tega časa je večkrat in neposredno izpričano, da so savinjski splavarji vozili na Hrvaško in v Slavonijo. Takšno splavarsko dejavnost natančneje razlaga neki dopis »žagarskih in splavarskih mojstrov gornjegrajskega samostana« (to je iz splavarskih krajev na ozemlju gornjegrajskega gospostva) ljubljanskemu škofu Herbersteinu l. 1779. V tem dopisu je povedano, da ti »splavarski mojstri že od davnih let« oskrbujejo »vso Hrvaško in Slavonijo« do turške meje in trdnjavo Brod z vsem potrebnim lesom, in sicer po pogodbah in neoporečno, in da na podlagi tega trgovanja zmagujejo vse svoje dajatve.

Splavarski mojstri, ki se navajajo tudi 1783 v Celju in Gornjem Gradu, so 'krmaniži', medtem ko so »davna leta« precej ohlapna označba, ki pa izpoveduje, da so vozili savinjski splavarji na Hrvaško in v Slavonijo do turške meje vsaj nekaj desetletij pred 1779.⁴²

In če se vprašamo, zakaj so začeli takrat splavariti na Hrvaško in v Slavonijo prav savinjski smrekov in jelov les, gre navesti v odgovor naslednja dejstva. Omenjeno ozemlje je glede gozdnih sestojev po veliki večini hrastovo ozemlje, hrast pa je manj uporaben kakor smreka in

³⁸ A. Baš, Savinjski splavarji, str. 27.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ A. Baš, str. 28.

⁴¹ Prav tam.

⁴² A. Baš, str. 29.

jelka. Hrast se uporablja za talne in nadtalne namene, toda v precejšnji meri se uporablja za te namene tudi smrekov in jelov les, ki šteje kot poglavitni stavbni les.⁴³

Savinjski splavarji pa niso prevažali samo lesa. V letih 1752 in 1754 je izpričano, da so vozili izdelke gornjegrajskih lončarjev na Hrvaško in jih tam prodajali; prav tako so vozili te izdelke samo do Celja in jih tudi tam prodajali. Bolj kot lončarske izdelke so savinjski splavarji prevažali apno, in sicer, če ne v celoti, pa vsaj v veliki meri, »za cesarske magacine na Hrvaškem« in »za magacine naročeno«, kakor je zapisano l. 1767, to je za vojaške namene.⁴⁴

Plačevanju vodne mitnine od apna, ki so ga vozili na Hrvaško (in tu in tam tudi plačevanju druge pristojbine), so se savinjski splavarji marsikdaj upirali: v Radečah se včasih zato niso hoteli ustavljati, tako da jih pobiralci mitnine »sredi reke Save niso mogli zadržati«.⁴⁵

Savinjski splavarji v 18. stoletju še niso povezani v svoje cehe (kakor tudi ne pozneje, do začetka 20. stoletja) kakor splavarji na nemškem Štajerskem.⁴⁶

Zanimiv je tudi zapis, ki pravi, da nimajo podložniki navedenega gospostva toliko »njiv in travnikov, da bi lahko s prodajo žita prigospodarili za potrebne davke in oddaje; ker namreč zavoljo pogostnih vremenskih nesreč pogosto ne pridelajo zadosti žita za lastno hišno porabo in za setev, se šteje za tukajšnje podložnike lesna trgovina kot prvi poglavitni vir denarnega obtoka, živinoreja pa, ki jo gojijo z uporabo planinskih pašnikov, ki jim jih je dalo gospostvo v zakup, kot drugi poglavitni vir.«⁴⁷

Nakazano podobo dopolnjuje še zapis iz leta 1807, v katerem beremo, da na Dreti in Savinji »dajejo vožnje s splavi veliko zaslužka ne le lastnikom žag in splavov, temveč tudi številnim kočarjem in malim posestnikom, ki se uporabljajo kot splavarski hlapci«. Tu sta tedaj neposredno omenjeni dve enoti, ki sta se ukvarjali s splavarstvom, in sicer kmetje, ki so bili lastniki žag in splavov, ki so torej trgovali z lesom, in pa kočarji in mali kmetje, ki niso bili neposredno udeleženi v lesni trgovini, marveč so imeli od nje korist zgolj kot vozniki splavov. Ob tem je prvič potrjeno ime »splavarski hlapci«, ki je pozneje vseskozi izpričano v ohranjenem ustnem izročilu; ni pa sporočen izraz »splavarski gospodarji« za lastnike splavov, ki ga zanje dosledno uporablja ohranjeno ustno izročilo.⁴⁸

Po vsem povedanem velja torej pritegniti sodbi, da je bilo splavarstvo »glavna gospodarska panoga prebivalstva pod Ljubnim in Gornjim Gradom«, in sicer od srede 18. stoletja naprej.

Opis gornjegrajskega državnega gospostva iz l. 1801 sporoča še, da so splavarili različne deske in letve, sestavne dele za okna in stavbni les največ spomladi in jeseni, ko je bilo na splošno

⁴³ A. Baš, str. 30, 31.

⁴⁴ A. Baš, str. 32.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ A. Baš, str. 35.

⁴⁷ A. Baš, str. 36.

⁴⁸ Prav tam.

dovolj vode, zakaj na obeh rekah, na Dreti in Savinji od Ljubnega, je mogoče splavariti »pri srednji vodi«. Kar zadeva kraje, kamor so bili namenjeni savinjski splavarji, pravi ta vir, da so prodajali »nekaj na Dolenjsko, največji del pa na Hrvaško in v Srem in celo, če sta dovoljevali varnost in dobro soglasje s turško mejo, do Sremske Mitrovice in Beograda«. Vozili so potemtako najdlje do zahodnega Srema, v posebnih primerih ali le redkeje do Sremske Mitrovice in Beograda; to so bili na prehodu 18. v 19. stoletje najbolj oddaljeni kraji, do koder je prihajal slovenski kmet na svojih trgovskih in drugih delovnih poteh.⁴⁹

Vožnje savinjskih splavarjev so se na začetku 40. let 19. stoletja podaljšale s Save na Donavo. Na začetku štiridesetih let (brez natančnejše datacije) je izpričano, da »je lani lesno trgovino (Mozirje); ki je šla dotlej samo do (Sremske) Mitrovice kot zadnjega razkladališča, odprl Janez Lipold pod Beograd v Pančevo, (Banatsko) Palanko in Belo Crkvo, blizu Oršove, kamor so bili že letos po pogodbah odposlani pomembni transporti«. ⁵⁰

Povzeto po Göthejevi zbirki štajerskega krajepisja:

*Glede samega splavarjenja je za Mozirje, natančneje, za mozirske (in gornjegrajske) gozdove sporočeno, da so v njih pozimi sekali les, ga spravljali do Savinje in vezali v splave, ki so jih pri »ugodnem vremenu« porinili v vodo in odpeljali. In kakor je bilo že nakazano, so bile tudi tokrat omenjene težave s stanjem vode v Savinji. Dogajalo se je namreč, da so se morali splavarji, ki so odpeljali »pri najugodnejšem stanju vode, čez pol dneva ustaviti, ker je voda preveč odtekla«. Do Celja so vozili manjši splavi, ki so jih tam zvezali po dva in dva v en splav, medtem ko so pri Zidanem Mostu zvezali po štiri splave v enega.*⁵¹

Skupnega števila žag v teh splavarskih krajih ni mogoče natančno ugotoviti, ker jih krajepisne označbe ne navajajo v vseh zadevnih primerih tudi po številu. Vendar spričo številnih navedb žag in spričo primerov, ko samo število žag v kraju ni omenjeno, domnevamo, da je bilo tedaj v vseh splavarskih krajih okoli 60 žag. Takšno število žag je po gornji povprečni produkciji žage na leto (25 splavov desk in 5 splavov letev) dalo okoli 1500 splavov desk in okoli 300 splavov letev na leto. Ta podatek pa je potrebno vzeti s pridržkom.⁵²

In naposled je v tem povzetku podatek, da so v tistem času vozili »na Hrvaško in v Turčijo« tudi splave, ki so sestajali iz »celih debel« in bili namenjeni za stavbne potrebe (za ostrejša ipd.). Takšni splavi so obsegali po 15 do 20 debel; na leto so jih izvozili približno po 100.⁵³

⁴⁹ A. Baš, Savinjski splavarji, str. 36, 37.

⁵⁰ A. Baš, str. 38.

⁵¹ A. Baš, str. 39, 40.

⁵² A. Baš, str. 41.

⁵³ Prav tam.

1.5.1 POSTOPEK PRIPRAVE LESA ZA SPLAVARJENJE

Najmlajšo skupino so tvorili drvarji - sekači. To so bili mnogokrat le posamezniki, potem pa tudi dvojice, včasih pa – zlasti le v velikih graščinskih, škofovskih gozdovih – skupine po štiri do šest, že redkeje po osem mož. V ponedeljek zgodaj zjutraj, še v trdi temi, si je oprtal drvar z moko, krompirjem in zabelo obložen koš in jo mahnil v eno, dve ali celo tri ure oddaljeno »planino« na celotedensko sečnjo (»olcverh«), od koder se je vračal šele v soboto proti večeru s praznim košem, a na rami z večjo ali manjšo »sušico« za drva. Koš vendar ni bil čisto prazen. Vrh praznih vrečic so ležali konjički in kravice, ki jih je očka med kuhanjem večerje izrezljal iz borove skorje za svoje malčke. Če je imel tovariša - pomagača, sta »dreve« razžagovala v platanice. Navadno je eden le podiral in skleščeval, drugi pa izdeloval tj. »belil« ali olupil in zaznamoval ter pripravil zajtrk, kosilo in večerjo. Vsako platanico je nato pisal v svojo beležnico: olupljen in v štiri stranice obrezan smrekov klinec, v katerega je zarezoval zareze – komade. Gospodarju se je prikazoval le ob nedeljah, če mu je imel kaj posebnega poročati ali če bi morda nujneje rabil denar. Sicer pa sta imela obračun šele po končani sečnji. Prenočevali so na smrečju in mahu v kolibi, ki so si jo postavljali povsem preprosto v obliki ciganskega šotora: štiri bruna, križana in na vrhu zvezana z gredo - kot znani »španski jezdec« - obložena s smrekovimi skorjami. Graščinski so pač imeli večje drvarske bajte, ki so lahko sprejele tudi do deset ljudi. Živahnejši, že bolj razgibani so bili olcarji, ki so spravljali les po drčah, v spodnjih krajih do Ljubnega imenovanih »riže«, v Lučah, Podvolovljeku in v Solčavi pa »lojte«. Te so bile ali naravne grape ali pa napravljene iz hlodov, tj. celih debel, ki so se pozimi morale močiti, da so zaledenele in je les po njih gladkeje drčal; ali pa so bile tudi »vodne«, po katerih je tekla voda in se je na položnejšem terenu les v njih pravzaprav plavil. Že spravilo samo je narekovalo večjo živahnost in okretnost. Vrh drče je bila zaposlena s spravljanjem večja skupina, ki je spuščala platanice navzdol. Enako številna ali pa še celo močnejša je bila skupina v dnu drče, ki je odstranjevala, vlačila in zlagala na kupe platanice, ki so neprestano prihrumevale v dolino in se gomilile vse križem na dnu drče. Ob drči pa so v doglednih in doklicnih razdaljah »pošte«, čuvaji, ki po potrebi javljajo navzdol in navzgor sporočena povelja: »Ubauf!« tj. Stoj! »Kergo!« (v Zadrecki dolini: »Verdo!«) tj. Dajaj! Nadaljuj! – in »Varda!« Pazi! Prihaja! – Te strokovne izraze so prinesli naši »olcarji« iz romunskih šum, kamor so hodili nekoč naši ljudje na gozdarsko delo.⁵⁴

Plavci v splošnem niso bili razred zase, saj so bili večinoma »olcarji«, solčavski, lučki in ljubenski. Plavci so bili razdeljeni pri plavi v dve skupini: levo in desno. Če se je desničarjem, tj. onim, ki jim je bil dodeljen desni breg, kje nenadoma zabilo in se je nagomilila cela gora lesa, ni levičarjem niti na misel prišlo, da bi jim šli pomagat odpirat. Bila je njihova pravica, da so posedli, si odpočili, jih opazovali in zbijali šale na njihov račun, pa naj so se še tako mučili, preden se jim je posrečilo sprostiti vse križem zatrpani kup ter ga odpraviti naprej, kar je lahko

⁵⁴ B. Zemljič, Gornjesavinjski splavarji, str. 234-236.

trajalo tudi po cele ure. Morda že v naslednjem trenutku pa se je njim samim dogodilo isto. Ni bil ravno lahek posel. Skoraj neprestano je brodil plavec od jutra do večera večkrat po ledeno mrzli Savinji in še do nedavnega si na poti od Ljubnega do Solčave videval mala lesena znamenja, kjer je »žalostno smrt storil« nesrečnež med kupom platanic. Zob časa je ta znamenja večinoma že uničil. Pri tem opraviu so se ob prigrizku kruha in suhe svinjine, največkrat znane gornjesavinjske specialitete »želodca«, ali kakor ga ponekod šaljivo imenujejo »streljak«, krepčali z žganjem, raje kot z vinom.⁵⁵

Živahna je bila lesna flosarska kupčija že doma, kjer so razni flosarji – trgovci prekupčevali in kupovali od kmetov blago za »flose«. To je »rezan flos« v nasprotju z »vezanim flosom«, za katerega so potrebni štirje rezani kakršnih koli dimenzij, medtem ko je »mitrovčki flos« sestavljen iz nevezanih splavov, imenovanih tudi »samcev«. Mitrovški nastane šele na Rogelci, kakor imenujejo flosarji selo Rugvica naprej od Zagreba, kjer se sestavi iz vseh splavov ene »rajže« v 3–4 »rižah«. »Kuzla« se, v nasprotju s samcem, ki ga vozita do Celja po dva splavarja, prednjek in zadnjek imenovana, imenuje kratek splav, dolg le 6 metrov ter ga lahko krmari z obema »vesovnikoma«, prednjim in zadnjim hkrati, en sam splavar. To drastično imenovanje je nastalo zato, ker se je prvotno k prednjemu rezanemu splavu priklopil na zadnjem delu splav hlodovec ali tesanec tako, da je bil na prednjega v dolžini kakega poldruga metra naložen. Ker pa se je na jezovih težji hlodovec zakadil z vso težo za prednjim, ga je skoro redno precej daleč zajahal. To imenovanje je ostalo skrajšanemu splavu tudi še do danes, dasi se ne združuje več s hlodovcem, marveč sta oba samca iz rezanega flosa; ima torej le dva skoka, medtem ko ima normalni samec tri, ki tvorijo en »faš«.⁵⁶

⁵⁵ B. Zemljič, Gornjesavinjski splavarji, str. 237.

⁵⁶ B. Zemljič, Gornjesavinjski splavarji, str. 238.

1.5.2 PAVLJENJE LESA NA SAVINJI

V Zgornji Savinjski dolini in Zadrečki dolini ločijo med izrazoma plavljenje in splavarjenje. V okviru gozdnega gospodarstva se je les v obliki hlodov plaval na žage, potem pa se je v obliki splavov izvažal v bolj ali manj oddaljene kraje. Takšno je tudi ločevanje v ustreznem strokovnem izrazoslovju.⁵⁷

Če so splavi plovila, ki jih sestavlja medsebojno povezano lesno blago (deblovina, deske ali tesani les), se plavljenje razločuje od splavarjenja po tem, da splav pri njegovi vožnji usmerjajo ljudje na njem, medtem ko sodelujejo pri plavljenju v ta namen plavci, ki s kopnega pomagajo plaviti deblovino. Splavarjenje pomeni bolj razvito, pa tudi gospodarnejšo zvrst v prevozu lesa kakor plavljenje.⁵⁸

Plavljenje temelji na fizičnih lastnostih lesa, da je presušen les specifično lažji od vode in da plava na vodi. Zato so za plavljenje najprimernejše specifično lažje vrste lesa; najpogosteje se plavi smrekov in jelov les. Plavi se tedaj, ko je največ vode in je mogoče plaviti kar največ lesa na večje razdalje; praviloma se dogaja to, ko se tali sneg in v deževnih obdobjih. Prednost plavljenja je ta, da je poceni in zahteva razmeroma malo človeške delovne sile. Tudi investicije so pri plavljenju razmeroma majhne; poleg tega se plavijo velike množine lesa v kratkem času.⁵⁹

Delo plavcev pa je nevarno. Če se pri plavljenju les zagozdi in je treba nakopičeni les, ki onemogoča nadaljevati plavljenje, spraviti narazen, grozi plavcem nevarnost, da padejo v vodo in da jih stisnejo hlodi, ki se jim jih je posrečilo sprostiti.⁶⁰

SLIKA 13: Plavljenje lesa na Savinji je bilo nevarno (vir: National Geographic, 2010, str. 32)

⁵⁷ A. Baš, Plavljenje lesa po Savinji, str. 61.

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Prav tam.

⁶⁰ Prav tam.

Če vemo, da so se na ozemlju savinjskih splavarjev, se pravi ob Savinji od Ljubnega do Mozirja in ob Dreti od Bočne do Nazarij, oskrbovali v 19. in 20. stoletju do konca splavarstva po drugi svetovni vojni z lesom povečini v okolici Luč in Solčave, so ga morali od tam spravljati do svojih žag. V omenjenih dobah je bilo to mogoče edino s plavljenjem. Zato sodimo, da se je plavljenje lesa po Savinji in njenih pritokih začelo najpozneje v drugi četrtini 18. stoletja.⁶¹

Dovoljeno je bilo plaviti les po Savinji od mosta nad Logarjem v Logarski dolini do Letuša in po Dreti od Tiroseka do izliva v Savinjo v Nazarjah, po Jezeri v Matkovem kotu od nekdanje betonske riže do izliva v Savinjo, po Globaši (pod Solčavo) približno poldrugi kilometer nad izlivom v Savinjo, po Lučnici od Podpečkega jezua do izliva v Savinjo, po Dupli (med Lučami in Ljubnim) od izvira do izliva v Savinjo, po Krumpahu (pritoku Ljubnice) od Krumpačke brvi do izliva v Ljubnico, po Sopatu (nad Ljubnim) od Jezernikove žage do izliva v Ljubnico, po Beli (med Solčavo in Lučami) približno kilometer nad izlivom v Savinjo, po Ljubnici do izliva v Savinjo, po Žepu (pritoku Ljubnice) od Rastovške riže do izliva v Ljubnico, po jarku Juvanje približno 3 km nad izlivom v Savinjo, po Mozirski strugi, po Ljubiji od Pergovske žage do izliva v Savinjo, po Mačkovcu (pod Novo Štifo) od Ramšakovega križa do izliva v Dreto, po Kanolšci (nad Gornjim Gradom) od Bezovškovih travnikov do izliva v Dreto, po Šokatu (v Gornjem Gradu) od Berglezovega jezua do izliva v Dreto, po Studenčnici pri Kropi (pri Bočni) do izliva v Dreto in po Litožnici pri Šmartnu.⁶²

Tamkajšnje plavljenje se je tako dolgo ohranilo zaradi danih prometnih razmer. »Iz Savinjskih Alp je bilo težko drugače spraviti les ko po rečni strugi«. Leta 1894 so naredili cesto iz Luč v Solčavo, v Logarsko dolino pa so jo podaljšali l. 1922. Cesta z Ljubnega v Luče je nastala l. 1900. Od prehoda 19. v 20. stoletje je bilo torej mogoče prevažati les z območja Solčave tudi s konji, toda plavljenje je bilo po sodbi ohranjenega ustnega izročila trikrat cenejše. Vrh tega je bilo to ozemlje premalo naseljeno, da bi imelo zadostno število konj za prevoz takšne količine lesa, kakor so jo tedaj v teh krajih izvažali. Par konj bi lahko naredil 1 vožnjo, 'furo', ali prepeljal po 3 do 4 kubike lesa na dan; to pa je bilo premalo. Po drugi svetovni vojni je bilo konec zasebne lesne trgovine v pomembnejšem obsegu, medtem ko je za načrtno gozdno gospodarstvo v državnem sektorju kaj kmalu postalo plavljenje preveč negotovo in se je zato opustilo. Na izboljšanih cestah ga je nadomestil prevoz lesa s tovornjaki.⁶³

Plavci ali 'plavcerji', so bili večinoma gozdni delavci, ki so se v času plavljenja ukvarjali s tem delom, medtem ko so sicer opravljali gozdno delo. Nekateri plavci so bili tudi splavarji, nekateri so bili kočarji, ki niso imeli v tistem času pomembnejšega dela, nekateri pa so bili kmečki sinovi, ki niso prevzeli posestva in so se včasih lahko lotevali tudi drugih opravil. Največ plavcev je najemala graščina v Nazarjah. Lesni trgovci, ki so plavili les, so se za plavljenje povezali (ter najeli mojstra, 'plavmajstra' ali 'forarbajterja', da je vodil plav in v zvezi s tem najel tudi plavce. Plavci so lahko pri delu postopoma napredovali. Najvišja stopnja pri napredovanju

⁶¹ A. Baš, Plavljenje lesa po Savinji, str. 63.

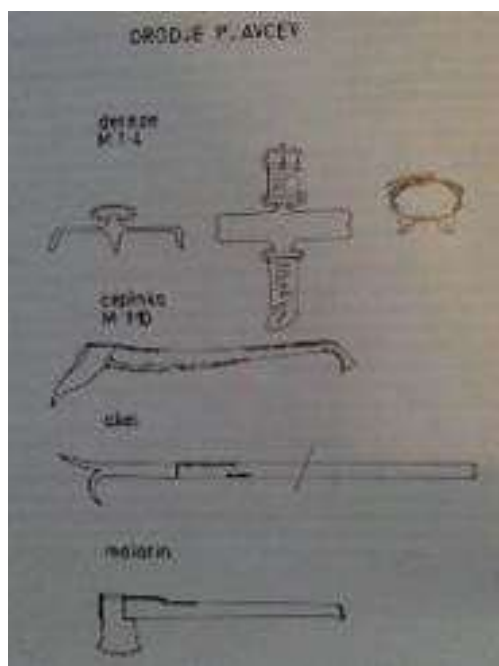
⁶² Odločba sreskega načelstva v Gornjem gradu z dne 30. 6. 1930,

⁶³ F. Kocbek, Savinjske Alpe, str. 110.

je bilo mesto 'plavmajstra'. Plavci so začeli plaviti s 14, 15 leti, torej ko so nehali hoditi v šolo. Plavili so, dokler so mogli, se pravi vsaj do 60. leta, marsikdaj pa še dlje.⁶⁴

Plaviti so začeli marca, ko se je talil sneg ('voda potuje'). Najprej se je plavil graščinski les, šele nato so lahko prišli na vrsto drugi lastniki lesa. Največ so plavili maja. Junija je začela voda usihati in ni bila primerna za plavljenje, bila je prenizka 'mrtva' (voda je 'živa', če je hladna, če pa je topla, je brez moči). Tedaj so plavili les le tisti, ki dotlej niso prišli na vrsto. Plavili so tudi jeseni, ko je prišlo deževje; zadnjič so plavili novembra. Velika plav je obsegala okoli 10.000 platanic (hlodov, dolgih 4 m) in več, srednja plav okoli 5000 platanic, majhna plav okoli 2000 platanic in manj, do 500 platanic (v povprečju 5 platanic ustreza 1 m³ lesa). Od količine lesa in stanja vode je bilo odvisno, koliko plavcev je sodelovalo pri plavi. Za plav, ki je obsegala okoli 10.000 platanic, so potrebovali na posameznem območju (solčavskem, lučkem, ljubenskem) okoli 40 plavcev. Za plav okoli 5000 platanic je bilo potrebnih okoli 20 plavcev, za plav 500 platanic pa kakih 6 plavcev. Te številke veljajo za bolj ali manj normalno stanje vode.⁶⁵

Kot orodje sta služila cepin in 'akl'. S cepinom so prijemale, vlačili in odrivali platanice, v iste namene pa so predvsem na jezovih uporabljali dolge 'akle', da so se na široki vodi kar najmanj zmočili. To orodje je bilo sestavljeno iz ročaja, dolgega nekaj metrov, iz trdnega in prožnega lesa, zvečine iz smrekovine, in je bilo na enem koncu opremljeno z dvema železnima klinoma; z večjim, ki je bil zakrivljen nazaj, so platanice prijemale in vlačili, z manjšim klinom, ki je štrlel naprej, pa so jih odrivali.⁶⁶

SLIKA 14: Osnovno orodje plavcev (vir: A. Baš: Savinjski splavarji)

⁶⁴ A. Baš, Plavljenje lesa po Savinji, str. 65, 66.

⁶⁵ A. Baš, Plavljenje lesa po Savinji, str. 66, 67.

⁶⁶ A. Baš, Plavljenje lesa po Savinji, str. 67, 68

1.5.3 IZDELAVA SPLAVA

Sredi 19. stoletja so izdelovali savinjske splave takole. Da so vezali nerazžagana debla in pa deske in letve, je izpričano tudi že prej. Za splave iz hlodov bomo uporabljali besedno zvezo 'zvezani flos', za splave iz desk in letev pa 'rezani flos'. Splave so vezali z brezovim trtjem; kolikor je bilo treba splave zbijati, so uporabljali v ta namen edino lesene žeblice. Vsak splav je imel po dve vesli: eno spredaj, drugo zadaj. Vesli sta bili pritrjeni v 'sedlu', to pa je bilo postavljeno na »stol«. Sprednjemu splavarju so pravili 'prednjek', zadnjemu 'zadnjek'. Tu in tam so delali tudi manjše splave, imenovane 'kuzle', ki jih je lahko vozil en sam splavar, in sicer tako, da je z eno roko veslal s sprednjim, z drugo roko z zadnjim veslom. Takšne splave so izdelovali iz lesnih ostankov. Mimo lesa so s splavi prevažali volno, smolo, lončarske izdelke, razno leseno hišno orodje in seveda apno, ki ga je bilo po 6 do 8 lajt (velikih sodov) na enem splavu. (Prej je bilo, kot povedano, potrjeno kot blago, ki so ga vozili na splavih, apno, precej redkeje pa tudi lončevina in čreslovina; do srede 19. stoletja se je splavarski tovor očitno znatno razširil.)⁶⁷

SLIKA 15: Priprava lesa in sestavljanje splava na Cerkniškem jezeru
(vir: <https://stareslike.cerknica.org/2017/11/09/1972-retje-cerknisko-jezero-zadnji-splav/>)

Prvič so se ustavljali v Celju. Tja so prišli, če je bilo dovolj vode, iz Ljubnega tudi v štirih urah. Če pa je bila voda nizka, so lahko splavi nasedli, tako da jih je bilo treba s koli porivati v globljo vodo ali na obeh straneh zaježiti z deskami, da se je splav vzdignil. Zato je moral znati 'prednjek'

⁶⁷ A. Baš, Savinjski splavarji, str. 42.

dobro veslati in poznati strugo; manj pomembno je bilo za vožnjo mesto 'zadnjeka'; to so bili marsikdaj dečki, stari 12 do 14 let. Zavaljo večje vode so lahko v Celju zvezali po dva splava v enega; polovica splavarjev je šla tedaj domov.⁶⁸

Drugič so se ustavljali med Zidanim Mostom in Radečami, včasih pa tudi že v Laškem ali pri Rimskih Toplicah. Ko so se tu ustavljali, so zvezali po tri splave v enega. (Tako je bilo v 50. letih 19. stoletja, medtem ko je iz 40. let sporočeno, da so pri Zidanem Mostu zvezali po štiri splave v enega.) Tretjič so se ustavljali v Krškem, tam so plačevali vodno mitnino. Četrtrič so se ustavljali pri zagrebškem mostu. Toda tako so vozili samo tisti splavarji, ki so šli v Slavonijo; tisti pa, ki niso bili namenjeni tako daleč, so skušali prodati splave, kakor hitro je bilo mogoče. Na Rugvici, približno 30 km vzhodno od Zagreba, so zaradi danih plovnih možnosti zvezali tudi po 15 do 25 splavov v enega, ki so ga opremili s štirimi vesli. Tak splav, baje so ga imenovali 'koliba' (pač zato, ker je imel kolibo), je bil širok 'kakor njiva'; sredi 19. stoletja je bil vreden od 2000 do 3000 goldinarjev.⁶⁹

Ko so prišli na Hrvaško, je bila šega, da so splavarja, ki je bil prvič tam, krstili (dobil je botra in botrco), in sicer tako, da so ga polili z vinom. In na deželni meji so novinca s trto pretepli v spomin na prvo vožnjo v Slavonijo.⁷⁰

SLIKA 16: Prevoz vojakov s splavom med 2. svetovno vojno (vir: National Geographic, 2010, str. 32)

Splave so prodajali zlasti v »Sisku, Gradiški, Brodu in Mitrovicah prav lahko in za dober dobiček Slavoncem in Turkom«.⁷¹

⁶⁸ A. Baš, Savinski splavarji, str. 42.

⁶⁹ Prav tam.

⁷⁰ A. Baš, str. 42, 43.

⁷¹ Prav tam.

V drugi polovici 19. stoletja so bile vožnje savinjskih splavarjev najdaljše in doslej sploh najdaljše delovne vožnje slovenskega kmeta, kočarja in najemnika. Ne samo da so začeli l. 1854 voziti v Železna vrata (kanjonski del Donave ob meji z Romunijo), šli so še dlje, do zahodno romunskega mesta Calafat (nasproti bolgarskega Vidina) in celo do Cernevode, razmeroma blizu izliva Donave v Črno morje. Žal ni o teh vožnjah zadosti natančnih pričevanj. Zelo verjetno pa se zdi, da je cvetela savinjska splavarska trgovina v Romuniji v 70. in 80. letih 19. stoletja, ko je sporočeno, da so vozili do Calafata in Cernevode; ko so delali kanal v Železnih vratih, so se te vožnje nehale (kanal je bil narejen v letih od 1890 do 1896). V zadnjem desetletju 19. stoletja torej savinjski splavarji niso več vozili v Romunijo.⁷²

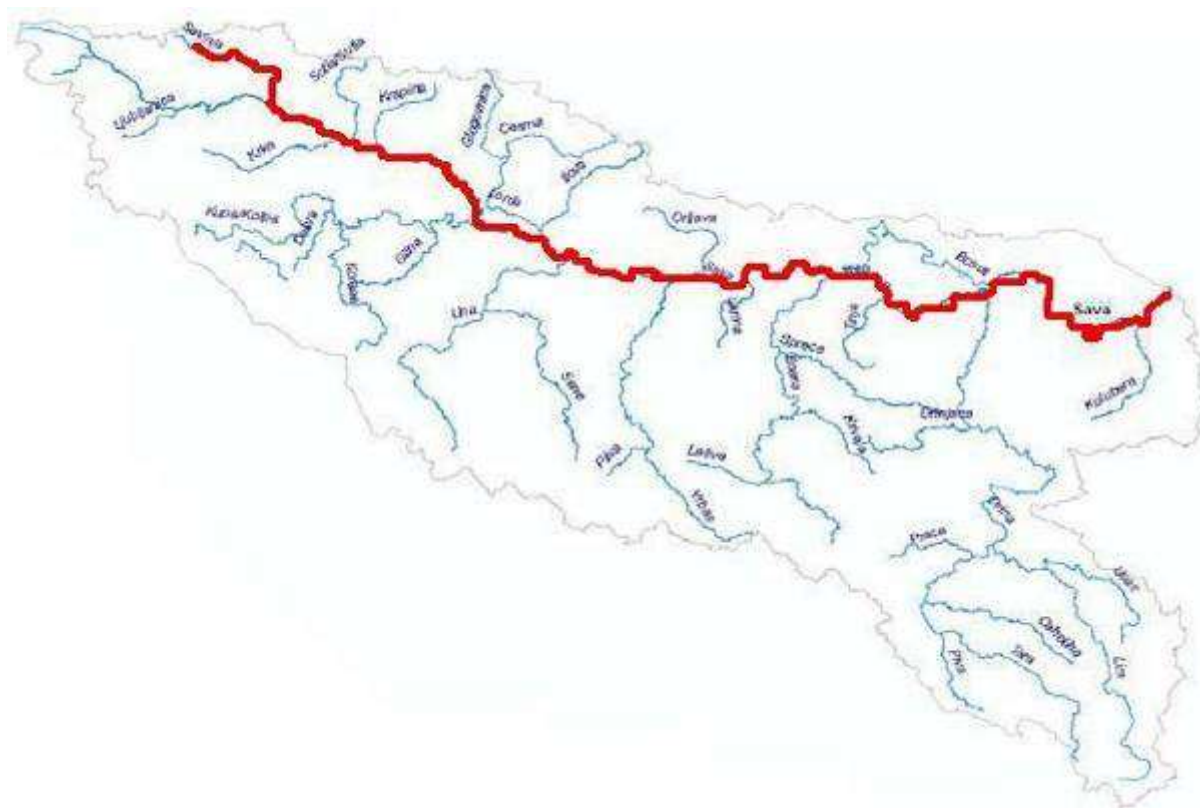

SLIKA 17: Železna vrata na Donavi pred izgradnjo kanala
(vir: <https://danubeonthames.wordpress.com/serbia/summer-school-2015/the-iron-gates/>)

Vožnje v Romunijo so trajale tedne: splavarji so bili zdoma več kot 6 tednov. Vožnja na Savinji je bila razmeroma počasna, a tudi na Savi večidel ni bilo drugače. (Na avstrijski in madžarski Donavi so bili splavi dosti hitrejši: z območja Linza so potrebovali splavarji do Budimpešte 5 dni.) Iz Romunije so se vračali savinjski splavarji s parnikom do Mohača na Madžarskem (tu so zamenjali romunski denar v goldinarje ali pa sta šla v ta namen dva splavarja v Budimpešto) in nato z vlakom prek Kaniže in Pragerskega domov (po 1860). Lahko pa so se vračali s parnikom po Savi do Siska in so potem, ko je bila l. 1862 odprta od tod proga do Zidanega Mosta, nadaljevali pot domov, ne vsi peš, temveč deloma tudi z vlakom, in sicer do Celja ali Trbovelj, od tod pa so šli potlej domov peš. (Savinjska železnica je bila odprta l. 1891.) S teh

⁷² A. Baš, Savinjski splavarji, str. 45.

voženj (ki so bile nazaj grede marsikdaj nevarne zaradi napadov) so tudi še takrat pogosto prinašali mrzlico, ki pa jo je menda uspešno zdravil 'čist domač zrak'.⁷³

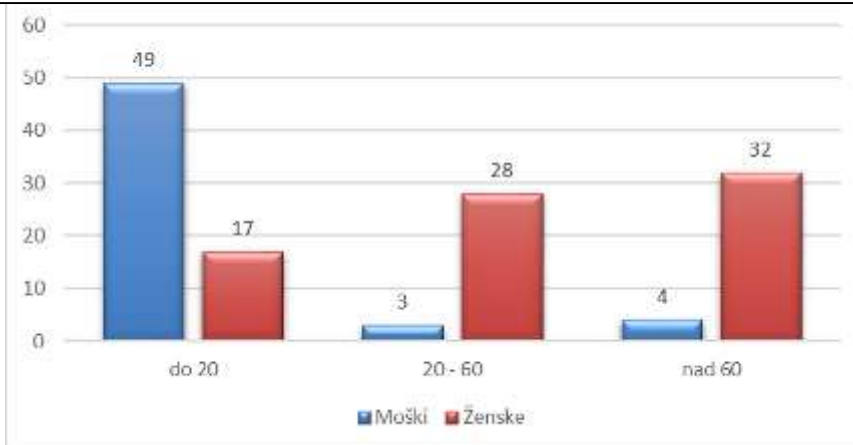
SLIKA 18: Plovna pot savinjskih splavarjev na porečju reke Save
(vir: <http://www.savacommission.org>)

⁷³ A. Baš, str. 46.

PRAKTIČNI DEL

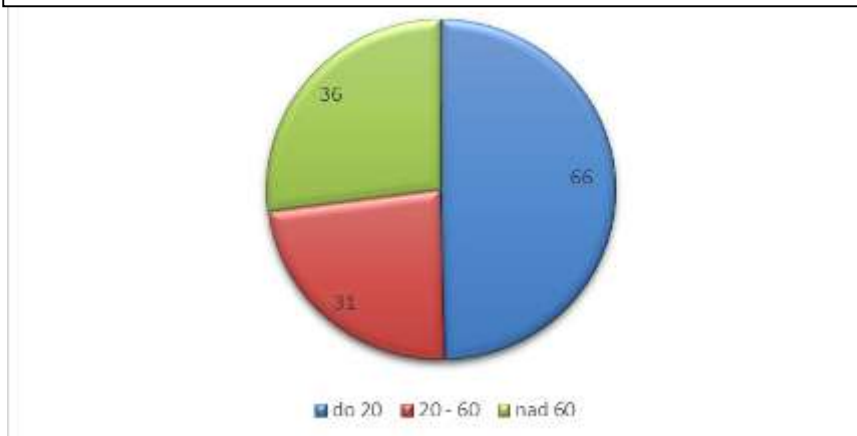
2.1 ANALIZA ANKETE

ANKETIRANI PO SPOLU IN STAROSTNIH SKUPINAH

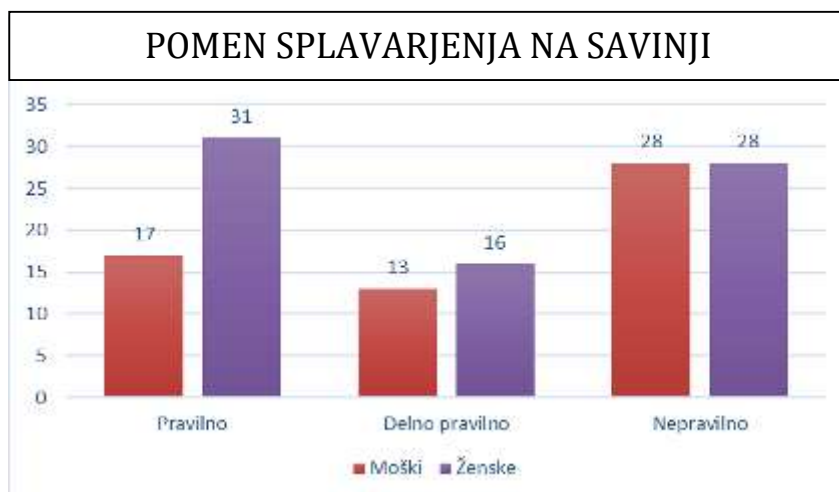
V anketi, ki sva jo izvedala januarja 2019, je sodelovalo 133 anketiranih vseh starostnih skupin. Od tega je bilo 56 moških (42,1 %) in 67 žensk (57,9 %). V anketi so sodelovali dijaki prvega, drugega in tretjega letnika Gimnazije Lava, prebivalci obeh delov Savinjske doline in članice Univerze za tretje življenjsko obdobje iz Celja.

DELEŽ ANKETIRANIH PO STAROSTNIH SKUPINAH

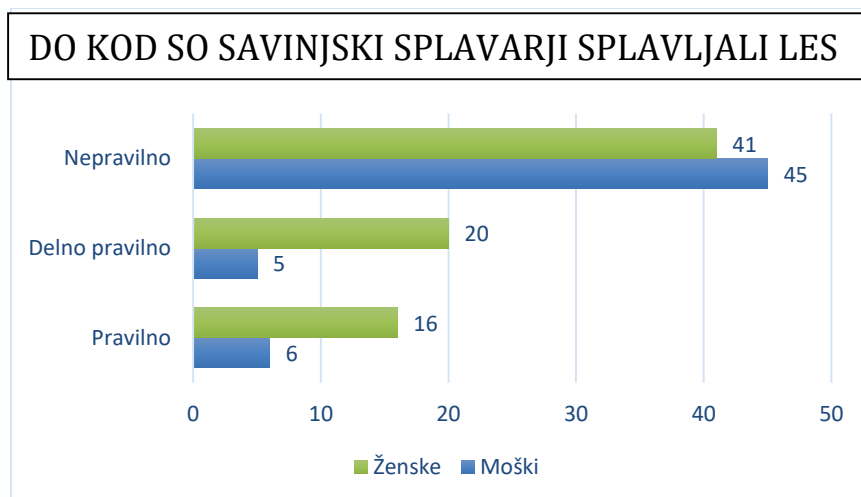
Med anketiranimi prevladujejo mlajši od 20 let (dijaki Gimnazije Lava), saj v anketi predstavljajo skoraj polovico anketiranih (49,6 %). Deleža srednje skupine in starejših pa sta prav tako uravnotežena, saj skupina 20–60 let predstavlja 23,3 %, skupina nad 60 let pa 27,1 % anketiranih.

1. SPLAVARJENJE IN NJEGOV POMEN

Ugotovila sva, da večina ne ve, kaj je v preteklosti omogočalo splavarjenje in zakaj je splavarjenje zamrlo. 42,1 % vprašanih je odgovorilo nepravilno, 21,8 % jih je odgovorilo delno pravilno (to pomeni, da so pravilno odgovorili le na del vprašanja), 36,1 % vprašanih pa je odgovorilo pravilno. **Na podlagi odgovorov sva svojo hipotezo, da anketirani vedo, kaj je omogočilo splavarjenje in zakaj je zamrlo, ovrgla.**

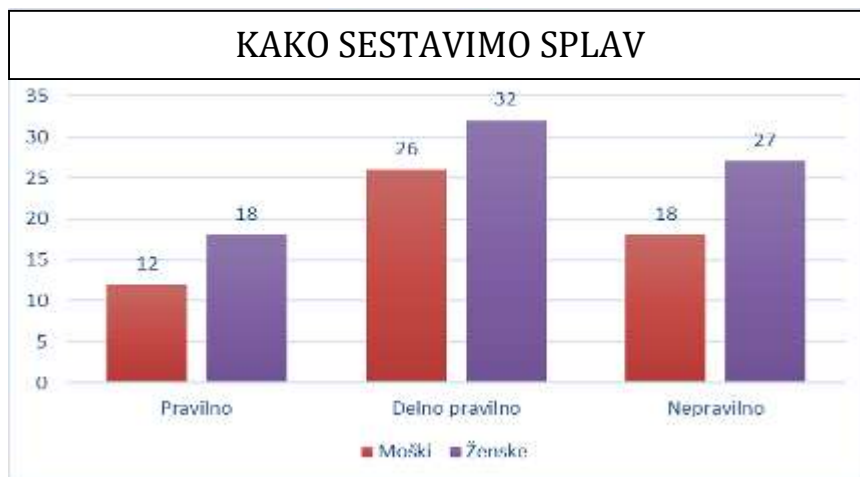
2. POTI SAVINJSKIH SPLAVARJEV

Po analizi odgovorov sva ugotovila, da večina anketirancev ne ve, do kod so savinjski splavarji splavljali les. 64,7 % anketirancev je na vprašanje odgovorilo napačno, 18,8 % jih je odgovorilo delno pravilno (anketiranci so vedeli, do kam so savinjski splavarji splavljali, niso pa znali imenovati vseh rek, po katerih so splavljali), 16,5 % anketirancev pa je na vprašanje odgovorilo

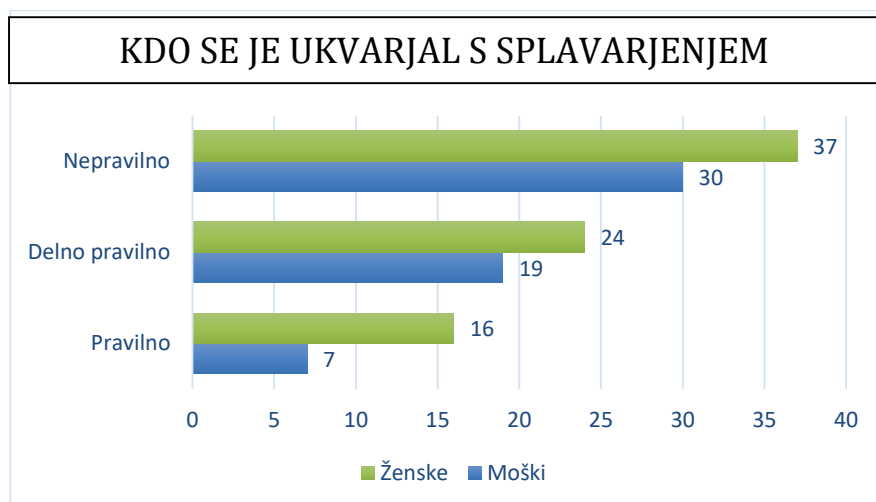
pravilno. Na podlagi podanih odgovorov sva svojo hipotezo, da anketirani poznajo poti savinjskih splavarjev, potrdila.

3. SPLAV

S tretjo hipotezo sva predvidevala, da anketiranci vedo, kako so splavarji sestavili splav in kaj so poleg lesa še prevažali. 33,8 % vprašanih je odgovorilo nepravilno, 43,6 % delno pravilno (vedeli so, kako so splavarji zgradili svoj splav, niso pa vedeli, kaj so poleg lesa še prevažali), samo 22,6 % vprašanih pa je odgovorilo pravilno. **Na podlagi rezultatov sva svojo hipotezo, da anketirani vedo, kako sestaviti splav, ovrgla.**

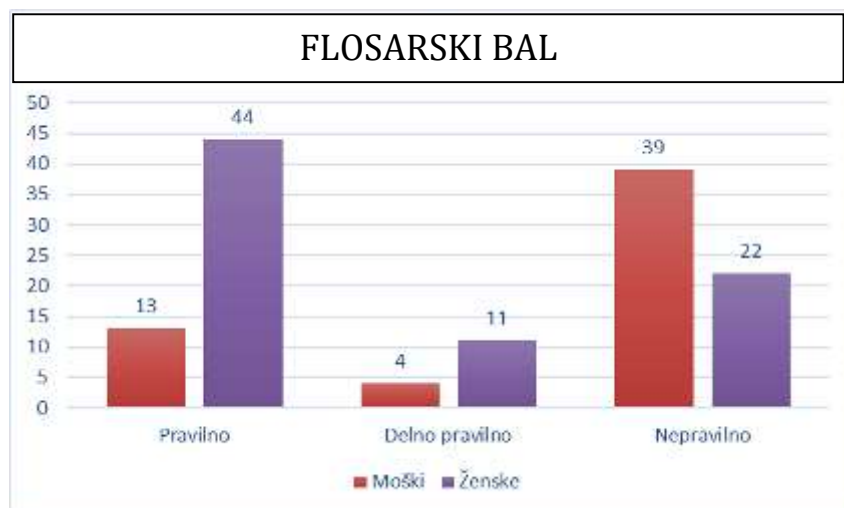
4. KDO SO BILI SPLAVARJI

Ugotovila sva, da večina vprašanih ne ve, kdo se je ukvarjal s splavarstvom in da so se z njim ukvarjali tudi že otroci. 50,4 % anketirancev je odgovorilo napačno, 32,3 % jih je odgovorilo delno pravilno (vedeli so, kdo se je ukvarjal s splavarjenjem, niso pa vedeli, da so se s

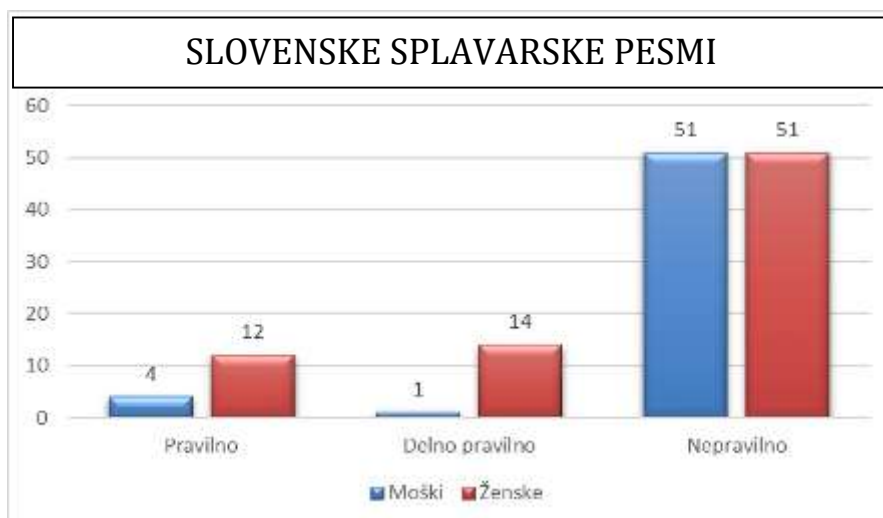
splavarjenjem ukvarjali tudi otroci) in 17,3 % anketirancev je odgovorilo pravilno. **Po analizi odgovorov sva svojo četrto hipotezo, da anketirani vedo, kdo se je ukvarjal s splavarstvom, potrdila.**

5. DANAŠNJE PRIREDITVE NA TEMO SPLAVARJENJA

S peto hipotezo sva napačno predvidevala, da anketiranci poznajo Flosarski bal na Ljubnem, saj je 43,9 % anketirancev odgovorilo pravilno, 11,3 % jih je odgovorilo delno pravilno (poznali so Flosarski bal, niso pa vedeli, kje poteka), 45,8 % pa jih je odgovorilo napačno. **Peto hipotezo, da anketirani poznajo Flosarski bal, sva zato na podlagi podanih rezultatov ovrgla.**

6. SPLAVARSKE PESMI

Odgovori na šesto vprašanje so bili najbolj enostranski. 12 % anketiranih je odgovorilo pravilno, 11,3 % jih je odgovorilo delno pravilno, poznali so splavarsko pesem, ne pa tudi avtorja, ostalih 76,7 % anketirancev pa je odgovorilo napačno. **Zadnjo hipotezo, da vprašani ne poznajo splavarskih pesmi, sva zato potrdila.**

Pri postavljanju hipotez sva pričakovala nekoliko več znanja o splavarjenju, a sva morala nekaj svojih hipotez ovreči. Ugotovila sva, da večina ljudi ne pozna splavarstva, splavarjev, splavarskih poti, splavarskih prireditev in splavarskih pesmi. Iz podanih odgovorov pa lahko ugotovimo, da v povprečju ženske vedo nekoliko več o splavarjenju kot moški, kar naju je nekoliko presenetilo, saj so se s splavarjenjem večinoma ukvarjali moški. Poleg tega pa je iz odgovorov razvidno tudi, da se znanje o splavarjenju skozi čas izgublja, saj je večino pravilnih odgovorov podala starejša generacija (nad 60 let), medtem ko je večino napačnih odgovorov podala mlajša generacija (do 20 let).

2.2 INTERVJU Z MARTINOM JUVANOM - ČUKSOM

Ljubno ima zelo pestro flosarsko zgodovino, ki jo še vedno obuja gospod Martin Juvan - po domače Čuks. Že kot mlad se je navdušil za splavarjenje, s katerim ga je seznanil njegov oče. Poznal je takorekoč vse okoliške splavarje, naučil se je splavarskih pravil in dela in je eden redkih, ki še znajo sestaviti pravi flos. Zato ne preseneča, da prav on vodi obiskovalce po splavarskem muzeju na Ljubnem. Prav tam sem se z njim srečal in mu zastavil nekaj vprašanj.

Kje in kako ste se prvič srečali s splavarjenjem?

S splavarjenjem sem se srečal že v zgodnjem otroštvu, star sem bil šest let, ko je oče šel peljat flos. Takrat seveda nisem vedel, kaj to je. Šele ko je domov prinesel denar, sem dojel, kako pomembno opravilo je to bilo, kajti na flosu se je res dobro zaslužilo. Takrat smo bili otroci še majhni, smo pa že vedeli, da je pri hiši malo več denarja kot običajno, ker smo takrat dobili kak priboljšek, kako novo obleko ali nove čevlje. Tak spomin imam na prvo srečanje s splavarjenjem.

Ali ste član kakšnega društva, kako se splavarji povezuje?

Leta 1998 smo ustanovili Flosarsko društvo Ljubno ob Savinji. Začetki pa so naslednji. Mene so na internetu izbrskali Španci iz Katalonije in so me povabili v Španijo. Odločili smo se, da gremo na to pot, in sicer jaz, moja žena, takratna županja z možem in Marko Lenarčič – vsi nekako povezani s flosarijo. Ko smo tam doživeli njihovo obujanje tradicije flosarstva, smo sklenili, da je tudi pri nas potrebno narediti in urediti nekaj podobnega. Na mojo pobudo in pobudo takratne županje Anke Rakun smo tako na Ljubnem ustanovili Flosarsko društvo. Z ustanovitvijo društva in ureditvijo flosarskega muzeja smo postali tudi člani svetovnega združenja flosarjev. To združenje vsako leto organizira svoj kongres – srečanje, vsako leto ta poteka v drugi državi članici. Lani na primer je bilo v mestu Longarone v Italiji (splavarjenje po reki Piavi). Tudi člani našega društva se tega udeležujemo in se tako enkrat na leto srečamo s »flosarji« drugih držav.

Ali ste se kdaj peljali s splavom po Savinji?

Da, zadnjič smo se peljali od Kolenčevega jeza na Ljubnem pa do Brežic, ko smo leta 2003 snemali dokumentarni film Flosarji. Na splavu smo bili igralec Bojan Emeršič, sedanji župan Franjo Naraločnik in jaz. To je bilo zadnjič, da se je kdo peljal tako daleč po Savinji in Savi in to s pravim flosom. Bil je pravi užitek, teh občutkov se ne da opisati.

Zanima me, če poznate kakšne anekdote ali pa zgodbe o splavarskih vožnjah.

Splavarske vožnje so bile malo hecne, malo čudne, nevarne, ampak k sreči tu smrtnih žrtev ni bilo, razen enkrat, ko so se spomladi peljali s šajko. To je velik čoln, ki ima vesla spredaj in zadaj in v katerem se lahko pelje več ljudi. Sproti so odstranjevali morebitne ovire, odstranjevali so debla in kamenje in minirali skale, vse do Radeč. Prispeli so do Šmarjete pri Rimskih Toplicah, kjer je bila preko reke napeljana jeklenica, ker takrat ni bilo mostov in so imeli na tej jeklenici privezan čoln, da so se lahko vozili na drugo stran. Ko so šli naši splavarji mimo, so se umaknili, eden pa se ni, jeklenica ga je zadela v glavo in padel je v Savinjo. Nikoli ga niso našli, ker ima Savinja tam takšne žepe, da ne spusti človeka, niti danes ne, ko je vode precej manj.

Koliko časa že vodite obiskovalce po flosarski zbirki?

Od leta 1999.

Ste se kdaj preizkusili v gradnji splava?

Ja, pravzaprav sem edini, ki še ve, kako se splav naredi. Mislim na vezan splav iz tramov oziroma polholca, kot pravimo temu pri nas - to je les za ostrešje. Za splav je potrebna posebna vezava, ki je moraš biti vešč. Vezani splav sestavlja 300 podnic debeline 50 cm in 300 colarc debeline 30 cm, potem 400 stropnic debeline 20 cm in 500 lat. To je skupaj 20 kubikov lesa. Narejenemu splavu se je pri nas na Ljubnem reklo samec. Ko se je splav prodal, lesa niso merili. Točno se je vedelo, koliko lesa je v splavu. Če je kdo goljufal, ni mogel nikoli več ničesar prodati lesnim trgovcem.

Flosarski bal veliko pripomore k ohranjanju splavarske dediščine. Kako vi gledate nanj in kako ste povezani s tem festivalom?

S tem dogodkom sem povezan že od prvega Flosarskega bala leta 1961. Takrat sem kot otrok pomagal očetu in stricem pri vezanju flosa. Danes pa si brez mene težko predstavljajo, kako bi bal izpeljali. Ampak ko me ne bo več, se bodo morali znajti sami.

Kaj je temeljno poslanstvo vašega muzeja?

Temeljno poslanstvo je ohranjanje kulturne dediščine naših dedov in pradedov. Moramo vedeti, da smo Savinjšani potomci olcarjev (gozdarjev), plavcerjev (plavičarjev), žagmaštrov (žagarjev) in flosarjev. Kdor se tega zaveda, ve, kje so naše korenine. Naši ljudje so delali v gozdovih in splavarili vse od Logarske doline do Ljubnega in naprej do Nazarij in na Polzelo. Ponosen sem, da sem potomec teh lesnih mojstrov.

Kaj vse vsebuje vaša splavarska zbirka?

Zbirka vsebuje razne makete. Eno je naredil moj oče, z ostalimi pa sem se potrudil sam. Potem so tu še razne stare posode, tam nekje iz leta 1930. Vse, kar je v muzeju, je nastalo že pred drugo svetovno vojno. Slike, čevlji, naprava za izdelavo štrika (vrvi) ... Zanimivo je, da so sami izdelovali štrike, ker je bilo v okolici veliko lana, iz katerega so pletli vrvi. Potem so tu še razne skledе, barigle, veliko je orodja, kot so malarin, cepin, žage in cahnovke. Pač vse, kar se je takrat potrebovalo. Zanimivo je na primer, da je imel skoraj vsak kmet svojo šampiljko, logar pa je prinesel barvo, da so lahko les označevali. Točno se je vedelo, čigav les se prodaja, ker je bilo na njem ime kmeta. Če pa les ni bil označen, so logarji takoj vedeli, da so jih kmetje skušali prelisičiti.

Ali ste predmete za muzej dobili z donacijo ali z odkupom?

Večina razstavljenih predmetov je pripadala mojemu očetu. Drugače pa so nam ljudje slike in predmete podarili. Izmed slik sem potem izbral in razstavil tiste najpomembnejše, tako da so ljudje iz okolice lahko prišli in na slikah poiskali svoje krvne sorodnike. To sem lahko storil, ker sem poznal v glavnem vse tedanje flosarje in ker je imel moj oče tako bogato zbirko, mi to niti ni delalo težav. Samo slike lesnih trgovcev sem moral dobiti posebej od njihovih otrok, kajti od lesnih trgovcev ne živi več nihče.

Kateri predmeti v vašem muzeju so lokalna posebnost?

V muzeju imamo 300 let staro kolo, ki se je vrtelo v žagi. Imamo tudi čevljarsko mizo. Flosarija namreč ni bila reden poklic, ampak so flosarji pozimi opravljali tudi mizarska, čevljarska, krojaška in druga dela. Ljubno je imelo tedaj svojo obrtno šolo in skoraj vsi flosarji so bili za nekaj izučeni. Danes hodijo naši mladi v srednjo šolo v Velenje in Celje, včasih pa so se za vajence izučili tukaj in so se potem nadalje izobraževali v Celju.

Na kakšen način se financira vaš muzej?

Muzej se financira delno iz evropskih sredstev, delno pa ga sofinancira občina. Občina je izredno zainteresirana, ker je to ponudba turistom. Jaz pa vodim obiskovalce, ki prihajajo po navadi v skupinah, in jim razlagam o življenju naših prednikov.

Ali vodite število obiskovalcev po posameznih letih? Koliko obiskovalcev je obiskalo muzej od odprtja?

Da, vodimo. Številka znaša okoli 200.000. Prihajajo osnovne šole, upokojenska društva, gasilska društva, pevski zbori, profesorji, združenja zdravnikov in zobozdravnikov, vaše skupnosti. Vsi radi prisluhnejo mojemu pripovedovanju in slišijo še malo našega narečja.

Ali v okolici Ljubnega živi še kakšen splavar, ki se je s to dejavnostjo ukvarjal v preteklosti?

Nikogar ni več. Žal so že vsi umrli. Mogoče so živi še kakšni, ki so tedaj kot fantje vozili do Celja, ampak tudi izmed teh, ki bi bili stari okoli 80 let, so redki še živi. Splavarsko delo je bilo garaško.

Kaj menite, kako je splavarstvo vplivalo na razvoj Zgornje Savinjske doline in kakšna je njegova dediščina?

Izredno je vplivalo na Solčavo, na Luče, na Ljubno. Ljubno je imelo pred vojno zaradi tega, ker je bila lesna trgovina tako dobro razvita, 4 trgovine, 24 oštarij (gostiln), 4 ledrarije (usnjarne) in en kup žnidarjev (krojačev), čevljarjev in tišlarjev (mizarjev). Razvoj je bil izreden. Ampak druga svetovna vojna je pustila svoje posledice in zdaj se razvoj počasi vrača. Dolina diha, tako kot mora, ampak vrača se zelo počasi. Nihče si ne more predstavljati, kako se je vse ustavilo. Ko je lesna trgovina šla, se je čas tukaj ustavil. Ampak ne moremo pomagati, tako pač je.

Z gospodom Juvanom se je pogovarjal Nejc Funtek.

2.3 ANTON INGOLIČ: NA SPLAVIH

Sam je nekajkrat prevozil Dravo ter korenito spoznal svoje splavarje, njihove navade, posebnosti in njihov življenjski način; vsa divja svoboda in vsa muka njihovega življenja se mu je lahko razkrila edinole zato, ker je ni zgolj podoživljal, temveč dejansko doživel, ker je lemez ožulil tudi njegove dlani ter je tudi njega opral dež in ga je žgalo sonce valov, ker je sam izkusil grozo borbe s pogoltno reko ter je sam strmел v oblake in zvezde, ki popotujejo s splavi v daljne dežele. Preštudiral je splavarski poklic in vprašanja lesne trgovine celo do vseh tehničnih podrobnosti ter dolgo z vso marljivostjo zbiral in urejeval podatke, zapiske in koncepte - kar vse daje njegovemu obravnavanju splavarskega življenja tisto gotovost poznavalca in izvedenca, ki bi je ne mogla nadomestiti še tako bujna zmožnost predstavljanja.⁷⁴

A še zlasti je treba poudariti dejstvo, da je pisatelj do splavarjev intimnejši, mednje je razdal več svojega srca in se je zato tudi sam lahko vživel vanje ter se istovetiti z njimi. Ne sili jih več živeti in ravnati po svojem načrtu, temveč predvsem po zakonih njihove lastne narave, pristneje in umetniško objektivneje.⁷⁵

Svoje ljudi in dogodke, ki jih opisuje, gleda Ingolič tudi s sociološkim očesom in tako ni v svojem romanu zajel življenja splavarjev kot nevtralen opazovalec, temveč ga presoja tudi kot pereče socialno vprašanje. Splavarski poklic je po svojem družbenem položaju nekam neopredeljen, splavar ni ne kmet ne delavec v običajnem pomenu besede. V zgodbo je vpletena tudi socialna stiska splavarjev, ki teče vzporedno s povestjo Knezove družine, doseže višek z zmagovito stavko splavarjev ter se konča s porazom, ki ga dožive ob ustanavljanju svojega društva.⁷⁶

Neprimerno boljši od te, življenjsko nedodelane in ne preveč utemeljene fabule, pa so opisi voženj po Dravi, priprav nanje, življenje na njih. Toliko lepih folklornih zanimivosti je znal vnesti v okvir teh šestih voženj, ki jih je znal vsako od nove strani živo in sočno opisati, da je človek res vesel, saj je Ingolič prvi, ki je vnesel to pokrajino z njenimi ljudmi in običaji v širšem tekstu v našo literaturo.⁷⁷

Kam bi šele prišel, če bi hotel nakazati razlike v mentaliteti turobnih Podravcev in vedrih Savinjčanov. Ingolič je to dobro zadel, ker omenja Savinjčane, kako planejo z veselo, živahno in samozavestno splavarsko pesmijo v neveselo togost Podravcev.

⁷⁴ I. Brnčič. Anton Ingolič: Na splavih; roman. 1940, Ljubljanski zvon.

⁷⁵ Prav tam.

⁷⁶ Prav tam.

⁷⁷ T. Čokan, Anton Ingolič: Na splavih, roman. 1940, Dom in svet.

2.4 SPLAVARSKE PESMI

ALFI NIPič: FLOSARJI

Flos, flos, flos, flos, flos, flos, flos ...

Hišice stare na Lentu v mraku iz Drave rasto,
sence pozabljenih krčem s flosi po vodi vibro.

Stari spomini se vžgejo, flosi k obrežju drse,
s splavov poskačejo fantje, močnik na flosu se žge.

S štefanom vina krčmarka se zapeljivo vrti.
Pijmo ga, pjebi kosmati, flos se še brega drži.

Flos, flos, flos, flos, flos, flos, flos ...

Hišice stare v pristanu z mrakom iz Drave rasto,
sence pozabljenih krčem s flosi po vodi vibro.

Stare ljubezni se vžgejo, z njimi se krčme vrte,
Kelncam lica cvetijo, flosi po Dravi drse.

S štefanom vina krčmarka se zapeljivo vrti.
Pijmo ga, pjebi kosmati, flos se še brega drži.

S štefanom vina krčmarka se za slovo zavrti.
Srečno, pohorski gadje, zdravi vrnite se vsi.

PLAVIČARSKA

Dežek se že kadi,
flosar se veseli,
rajža gotova,
pripravljena je.

V Cjel je prvi štacjon,
hlapec dobi svoj lon,
mi jo pa odrinemo
pa gremo naprej.

V Račih przankamo,
deske dol zlagamo.
Veliko ljudi
na flos prleti.

Dekleta pa pravijo:
»Pimo na zdravje,
dokler še gre en flos,
nismo še skus!«

FLOSARSKA (LJUDSKA)

Hit'! Hit'! Hit'!, Hit'!

Hiti le trte vit, sneg se že z'lo tali,
voda s planine nam jaderno dol sverši,
bomo zvezali, urno peljali, bratec le hit'!

Glej! Glej! Glej! Glej!

Vezovnik zdelan glej, rivec že na viš moli,
flosarski stol se na fazah že košati,
deske so suhe ko zimske muhe,
le trte daj!

Glej! Glej Glej! Glej!

Glej! Glej Glej! Glej!

Huj! Huj! Huj! Huj!

Ti le klopnice in stropnice proh odštej,
jaz bom dunajšhce in late podrgnil zdaj,
trame in lese, te kar ponese,
le kar osnuj!

Huj! Huj! Huj! Huj!

Huj! Huj! Huj! Huj!

Jur! Jur! Jur! Jur!

Zdaj le odrini, kak olje bo smuhalo,
da le kje sprednik o piknil na kleh ne bo,
zadnik zaviraj, dobro upiraj,
humplaj po žnur!
Jur! Jur! Jur! Jur!
Jur! Jur! Jur! Jur!

Dost'! Dost'! Dost'! Dost'!

Jedli in pili zadosti smo že na flos,
Jurko na pervega, ti si mu najbolj kos,
Jož'naj bo zadi, se šele vadi,
mlada je kost!

Dost'! Dost'! Dost'! Dost'!

Dost'! Dost'! Dost'! Dost'!

Zdaj! Zdaj! Zdaj! Zdaj!
Zdaj! Zdaj! Zdaj! Zdaj!
Žegen šentjanžev, zdravica naj vsem velja,
sveti Miklavž naj vodi pomoh nam da,
ukali, peli bomo veseli, le brž naprej!

SLIKA 19: Sveti Nikolaj (Miklavž) je med drugim tudi zavetnik splavarjev.
(vir: <http://www.starerazglednice.si/post/69014816858/sveti-miklavz-je-najbolj-priljubljen-zimski>)

2.5 FLOSARSKA PREHRANA

Zgodaj zjutraj že je skuhana črna kava, v katero nadrobe kruha. Prijetno te ščegeta v nos njen vonj, ko si se prebudil ob običajnem predjednem »očenašu«.⁷⁸

Ne dolgo za tem, vsekakor pa še pred deveto uro, je predpopoldanka: sir, meso, salama, slanina - tako imenovani »kaiserfleisch« se je dobil najboljši v Sisku - s porom ali česnom in čebulo ter kruhom, kar se je zalivalo z izvrstnim bizeljčanom.⁷⁹

Medtem pa se je že kuhalo kosilo, ki je bilo navadno že ob enih: izdatna porcija mesa, juhe vendar le bolj malo, zato pa tem močnejše in mastnejše, da nisi mogel take dobiti v prav nobenem hotelu ali najboljši restavraciji. Seveda, saj se je kuhalo toliko mesa s krompirjem vred, kar napravi juho kajpak slajšo. Zakuhala se je z rižem, ječmenčkom, rezanci ali ribano kašo. Meso se je razrezalo najprej na mizi, priložili so krompir, prigrizovali kruh in zalivali vse to z vinom, nato šele se je zlila v skledo juha.⁸⁰

Ob treh nekako je bila malica, enaka kot predpopoldanka, a večerja kaki dobri dve uri za tem taka kot kosilo. Vsakokrat je seveda zraven vino, bodisi samo, bodisi s kislo vodo, zlasti ob bolj vročih poletnih dneh. Čez mero, tj. do pijanosti, se vendar ni pilo nikdar. Saj si ga je tudi vmes lahko privoščil vsakdo za potrebo brez vprašaja ali predsodkov.⁸¹

SLIKA 20: Maribor na stari razglednici z mariborskimi Benetkami - pristaniščem za splave
(vir: <http://razglednice.eu/contents/sl/p444.html>)

⁷⁸ B. Zemljič, Zgornjesavinjski splavarji, str. 45.

⁷⁹ Prav tam.

⁸⁰ Prav tam.

⁸¹ Prav tam.

Kdor bi se prvokrat udeležil take vožnje z mitrovčani in bi bil že po naravi občutljivejšega želodca, bi se mu verjetno sprva upiralo, ko bi videl, kje se zajema čista »studenčnica«, v kateri bi vsak hip lahko opazil v valovih Save plavajoče utopljenice, svinje, ovce, krave ali konje, ki so zdrknili kdo ve kje v narasle valove, iz katerih ni bilo več rešitve. Mnogim se je godilo prva dva dni tako. Ker pa se je ta le preveč zavlekel, pa je opravil najboljši kuhar – glad – svoje, da sem sprva miže, potem pa takoj že z odprtimi očmi pohitel, da sem nadomestil zamujeno.

FLOSARSKI GOLAŽ

Sestavine za 4 osebe.

- 40 dag govejega bočnika,
- 40 dag čebule,
- 60 g masti,
- golaževe začimbe po okusu,
- 12 g ostre paprike,
- 12 g paradižnikove mezge,
- sol po okusu,
- 20 g moke,
- 1 dl črnega vina,
- 20 g slanine.

Čas priprave: 1 ura in 30 minut.

Priprava:

Na maščobi prepražimo čebulo, dodamo golaževe začimbe (česen in kumino sesekljam), papriko, paradižnikovo mezgo, prilijemo vino, solimo in dušimo. Dodamo meso in vse skupaj dušimo do mehkega. Po potrebi dolivamo vodo, da se ne prismoji. Nato dodamo moko, jo prepražimo, zalijemo z vodo in dodamo kocke slanine. Vse skupaj pokuhamo in omako pretlačimo.

2.6 FLOSARSKI BAL

Turistično društva Ljubno od leta 1961 na Ljubnem ob Savinji pripravlja flosarski bal, ki je kmalu prerasel v osrednjo turistično prireditev, znano po vsej Zgornji Savinjski dolini in daleč naokoli. Ideja o flosarskem balu je prišla s strani takratnega predsednika Turističnega društva Ljubno Jožeta Mermala. Flosarski bal je bil organiziran že 58-krat. V zadnjih letih se odvija v drugi polovici julija in v prvem tednu avgusta, običajno z nekajdnevnimi prekinitvami. Program prireditve zajema etnografsko povorko, pokušnjo in prodajo domačih prehrabnih izdelkov, športne turnirje in drugo. O njegovi mednarodni uveljavitvi najbolj govori dejstvo, da je bil že leta 1971, komaj deset let po nastanku, vnesen v evropski koledar prireditev.

Flosarstvo kot etnografska značilnost daje celostno podobo prireditvi. K oživljanju in predstavitvi flosarske dejavnosti spadajo: prikazovanje dela z lesom v preteklosti, izdelava košev in drugih izdelkov iz šib, kovanje, udiranje flosa in vožnja po Savinji, predstavitev najstarejšega flosarja, flosarski krst in tematske razstave. Predstavljeni so tudi izdelki kmetij, z zaščitno znamko Flosarska rihta. Vzporedno se odvijajo spremljajoče dejavnosti, in sicer športne prireditve, koncerti, dramske odrske uprizoritve, razstave, delavnice in drugo. Te dejavnosti se odvijajo na različnih lokacijah v naselju Ljubno. Program je zastavljen tako, da se večina koncertov in prireditev dogaja ob koncih tedna.

Na glavni dan festivala se množica najprej zbere na trgu in opazuje povorko, na kateri se predstavijo društva z Ljubnega in bližnje okolice. Osrednja dogodka sta prikaz splavarjenja, ki poteka po Savinji ob prireditvenem prostoru, in krst novinca splavarja. Zadnja leta se je krst prestavil k prireditvenemu odru, nekoč je bil uprizorjen na samem splavu.

Glavni akterji etnografskega dogodka so nedvomno splavarji flosarskega društva in njihov krščen novinec. Sama gradnja tesanega splava, s katerem plujejo po Savinji, ponavadi poteka dan ali dva pred plovbo. Gradnja splava kot dogodek na festivalu ni dodana v program, tako da informacija ni javno dostopna, v samem kraju pa se ljudje med sabo obveščajo o tem dogodku. Prireditev je v zadnjih letih dobro obiskana, saj se je udeleži do 20 tisoč obiskovalcev. Prireditev se v zadnjih letih konča s kakšnim večjim koncertom (Modrijani).

2.7 FILM FLOSARJI

V Mestnem kinu Metropol Celje je bila 20. 6. 2005 premierna projekcija dokumentarnega filma *Flosarji*, ki je navdušil številno občinstvo v dvorani. Osrednja tema in rdeča nit 50 minutnega filma je spust z vezanim splavom po Savinji in Savi, od kraja Ljubno v Zgornji Savinjski dolini do Brežic ob Savi. Scenarij za film in besedilo je napisala etnologinja Tanja Roženberger Šega. Produkcijska hiša Visual production iz Celja je oktobra 2003 začela s snemanjem filma pod režijskim vodstvom Aleša Šege. Zaradi poškodbe enega od splavarjev se je snemanje zavleklo in tako je drugo polovico filma »prevzel« režiser Franci Slak. Splavarjenje Flosarjev je pravzaprav potovanje v preteklost in soočanje ter obujanje kulturne dediščine, ki pušča sledove v nematerialnih plasteh naše kulture in načina življenja. Scenaristka Tanja Roženberger Šega niti za trenutek noče ustvarjati iluzije, da se v filmu nahajamo v nekem preteklem obdobju. Zavestno vključuje današnji čas in tako uspe prikazati, na kakšen način preteklo vedenje živi v sedanjem času. Znanje, ki ga zrela srednja generacija še ima kot dediščino očetov in dedov, prenaša naprej v »kulturno-turistični« obliki in na zabaven način. Avanturistu in turistu, ki ga »igra« (v bistvu pa to tudi v filmu in na resnični poti je) Bojan Emeršič, pa ga skozi nenačrtovane situacije na reki ponujata flosarja, in to brez posebnega predavanja in na življenjski način. V bistvu prav tako, kot so nekoč starejši učili mladež na splavih. Dokumentarni film lahko gledamo z različnih zornih kotov in resnično večplastno. Asketski off tekst nas ne utruja, pač pa nam ponuja ravno pravo mero informacij, ki jih kot gledalci moramo dobiti, da razumemo izvor splavarjenja ter njegovo »tehnično funkcioniranje«. Nato pa se umakne sliki in dogajanju, da trepetamo za junake spusta, se jim smejimo in jih tudi občudujemo. Na tak način nehote okusimo del atmosfere in načina življenja, ki se je v preteklosti odvijal na splavih. Sodobno dogajanje v ozadju (vlak, ki pelje po železnici skoraj vzporedno s splavom) nas vsake toliko časa opomni na čas, v katerem smo, in nas reflektivno poveže s samim sabo, z zdajšnjim trenutkom in s preteklostjo. S tako formo filma in takim načinom pripovedovanja Tanja Roženberger Šega sledi svojim že začetim projektom, kjer želi današnjim generacijam na dostopen, veder, komunikativen, a hkrati informativen in strokovno izčrpen način posredovati del kulturne dediščine, ki še živo odzvanja v delu današnje populacije, a jih mlajše generacije ne poznajo več.

Glasnik Slovenskega etnološkega društva, letnik 45, številka 4, 2005

2.8 FLOSARSKE ZAPOVEDI

Savinjski flosarji so imeli tudi svoje zapovedi. Čeprav niso bili povezani v splavarski ceh, so se splavarji pravil držali, saj brez njihovega upoštevanja marsikdo ne bi doživel tudi druge, bolj vesele oz. hudomušne plati splavarjenja.

Da bi se pa znal med nami obnašati, poslušaj te flosarske zapovedi, pa se jih drži:

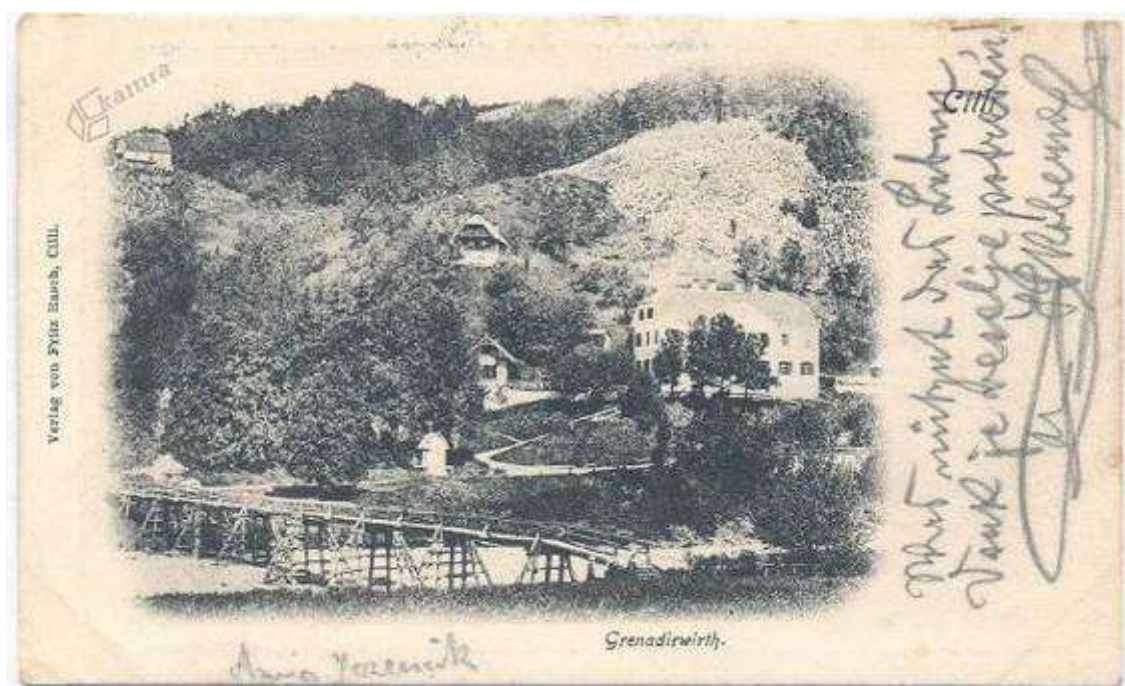
1. *Vozi po čim bolj globoki vodi, ne vpikuj in pazi, da ne prideš s flosom na suho.*
2. *Ko prednek vozi do johe, ti vozi na joho, da ga čim prej pokneta na most.*
3. *Če je flos napit od vode, ga poki na čim višjo peč, da se ti malo posuši.*
4. *Če si lačen in žejen, ga smukni na firkoc, da prideš do jesti in pijače, ker se bo nucala moč.*
5. *Vode ne smeš piti, ker je strogo prepovedano, sploh pa če je majhna za flos.*
6. *Ko bo prednek zavpil, skoči na suho, štrik pa spusti, naj flos kar plava sam naprej, saj ga boš tako ali tako ujel z vlakom.*
7. *Kadar nese deske izpod flosa, jih brez greha odrini proč, naj jih polovijo ljudje, ker pač drugače ne pridejo do njih, ker so predrage.*
8. *Ko boš čuval flos ponoči, trdno zaspi, da boš naslednjo noč naspan.*
9. *Ko boš plul proti Beogradu in bo nasproti priplaval šif, ti vozi čim bolj naravnost proti šifu, da ti flos zdrobi in da pridejo Hrvati do desk.*
10. *Kadar boste jedli in pili, se pri jedi drži naprej, pri pijači nazaj, pri uzdigovanju pa na stran stopi, da bodo še drugi zraven prišli.*

2.9 SPLAVARSKE (FLOSARSKE) GOSTILNE V CELJU

Splavarske gostilne so stale ob vodni poti, kjer so imeli splavarji svoje pristane. Najdemo jih povsod ob rekah, kjer so plavili les. Niti po prostorih niti po načinu postrežbe se splavarske gostilne ne razlikujejo od običajnih gostiln, ki so bile odvisne od kakršnih koli prometnih poti. Ob času večjega splavarskega prometa so se lahko bolj oprle pri svojem gospodarstvu na splavarje, pozneje pa so se morale prebijati tudi z dobičkom od drugih gostov.⁸²

Splavarji so morali biti živahni in potratni gostje, da je za njimi ostala tolikšna slava, s kakršno se ponaša še danes vsak gostilničar nekdanjih splavarskih gostiln. Po socialnem statusu lahko splavarje primerjamo s furmani iz zlate dobe furmanstva, primerjava pa velja za kupno moč enih in drugih.⁸³

Ena takih je žal ne več delujoča **gostilna Belaj – Koštomaj** na Polulah. Postavil jo je Matevž Gmajner leta 1829 in jo imenoval **Pri grenadirju** (Grenadierwirt). Leta 1893 je gostilno prevzel Gmajnerjev posinovljenec Jožef Jezernik z ženo Terezijo, leta 1923 pa sta gostilno od Jezernikove hčere Ane kupila Ana in Matevž Belaj.⁸⁴

SLIKA 23: Razglednica z nekdanjo gostilno pri Grenadirju
(vir: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/furmanske-in-flosarske.html>)

⁸² T. Tomažič, Gostilne kakršnih se danes spominjamo, str. 7.

⁸³ Prav tam.

⁸⁴ Internet: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/furmanske-in-flosarske.html>, pridobljeno 10.12.2018.

Gostilna se je tedaj imenovala **Pri Korošču** in v njej so se zbirali znani celjski meščani. Za penzijske goste so med obema vojnama nad vinsko kletjo uredili tudi nekaj sob. Na vrtu pod kostanji so ob kozarcu dobrega vina in domačem narezku radi posedeli tudi nedeljski gostje. Bilo je vedno veselo, saj so Belajeva dekleta igrala na harmoniko in klavir. Posebej radi se spominjajo splavarjev, ki so se pred nadaljnjo plovbo tukaj posušili in odpočili. Praviloma je potem celo noč teklo vino (včasih so ga spili tudi po sto litrov), zraven pa so običajno jedli kislo zelje z rebrci in kruh, ki so ga prinesli s seboj. Gostilna je slovela po dobri domači kuhinji.⁸⁵

SLIKA 24: Letni vrt nekdanje gostilne pri Korošču
(vir: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/furmanske-in-flosarske.html>)

Postajališče furmanov in splavarjev je bilo tudi **Pri Krajncu**, kjer je bila gostilna že v 18. stoletju, pred začetkom prve svetovne vojne pa jo je dobila od Jezernikovih v dar Roza Krajnc. Splavarji so se v gostilni najedli, napili, popravili splave in se odpravili naprej.⁸⁶

⁸⁵ Internet: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/furmanske-in-flosarske.html>, pridobljeno 10.12.2018.

⁸⁶ Prav tam.

2.10 SPLAVARSKI IZRAZI

akl - od 4 do 6 metrov dolg drog, namenjen spravlilu lesa.

arpe - skrbno zložen kup nažaganih desk.

brod - čoln ali plavajoča ploščad za prevoz med bregovoma reke; brodovi so bili zlasti na širših in deročih rekah; lahko je le širši šoln ali lesena ploščad na dveh ali več čolnih; brodar jo je krmaril z brega na breg z veslom ali s pomočjo vodila po žici.

faš - zveza desk, iz njega sestavimo sklep.

flos(ar) – pogovorni izraz za splav oz. splavarja.

greglca - iz hrastovih, brezovih ali gabrovih trt zvit venec, ki je povezoval stržir in vesovnik.

hlodovec – splav, narejen iz hlodov in stavbnega lesa, dolg od 10 do 16 metrov.

krmaniš (krmaniž) - oznaka za krmarja na dravskem ali savinjskem splavu.

lajta - veliki sod, kamor so shranjevali različno blago na splavih (apno, smolo).

kuzla - manjši splav iz dveh sklepov, približno 8 metrov dolg in 4 metre širok splav.

mitroviški splav - največja oblika splava, ki so ga poznali savinjski splavarji; ime je dobil po mestu Sremska Mitrovica v Srbiji; splav je sestavljalo 24 samcev.

plavljenje - transport brodov po rekah, pri katerem plavci s kopnega pomagajo plaviti deblovino; plavi se tedaj, ko je največ vode in je mogoče plaviti kar največ lesa na večje razdalje.

platanica (platenica) - odžagano drevo, iz katerega žagajo deske, 4 metre dolg hlod.

prednjek - oznaka za splavarja, ki je upravljal s prednjim veslom splava (samec).

purunglji - odpadki pri žaganju (odžagani konci hlodov, obrezline, žagovina).

ranca - dolg ploščat čoln, ki so ga prvotno uporabljali splavarji in je bil del obvezne opreme tistih, ki so po reki Dravi do Osijeka, nato pa po Donavi do Beograda ali še dlje skozi Đerdap proti Romuniji; uporabljali so ga za hitre premike, za reševanje, ribolov, celo za prevoz sena in gramoza – splavarji pa tudi kot priročna miza za obed.

rogeljčan - večji splav, sestavljen iz več manjših splavov, imenovanih samec, dolžine do 70 metrov; uporabljali so se na Savinji od Celja in na večjih rekah; na rogeljčanu so bili običajno štirje splavarji.

samec - manjši splav dolžine do 20 metrov; uporabljali so ga predvsem za splavarjenje po reki Savinji do Celja; na samcu sta bila običajno dva splavarja.

sklep - splav sestavljajo trije sklepi desk, ki so sestavljeni iz od 18 do 23 fašev.

splavarjenje - oblika prevoza po reki s pomočjo zvezanih plovil iz debel, v obliki pravokotnika ali trapeza; premikanje poteka le z vodnim tokom, krmarijo pa se z vesli; manjši splavi dosežejo do 20 metrov dolžine, večji pa tudi do 70 in več metrov.

stržir - stojalo za vesovnik.

šajka - lesena bojna ladja na vesla, ki se lahko uporablja tudi kot transportno sredstvo za prevoz materiala ali orožja; lahko gre tudi za odprt čoln (splav) s tremi pari vesel.

šif - oznaka za večjo rečno ladjo, ki je plula po reki Savi ali Donavi

tržni ali žagni flos - količinska mera za les (v vodnem flosu je 4,5 do 5 tržnih flosov)

vesovnik - posebno splavarsko veslo, ki služi tudi kot krmilo za splav.

vezan splav – splav, narejen iz žaganega lesa – desk.

zadnjek - oznaka za splavarja, ki je upravljal z zadnjim veslom splava (samec).

ZAKLJUČEK

Tako kot splav, ki ga najprej zvežemo skupaj in nato plujemo z njim do našega cilja, smo tudi mi prišli do konca našega potovanja. Naprej smo zvezali skupaj temelje splavarjenja, nato pa smo pluli skozi zgodovino splavarjenja, z vsemi njegovimi značilnostmi.

V raziskovalni nalogi sva raziskala razvoj splavarjenja. Prvotno sva se osredotočila na splavarjenje, kasneje pa sva se odločila, da se bova dotaknila tudi brodarstva in šajkarstva, saj sta tudi ta dva povezana s splavarjenjem. Razvoj splavarjenja se nama je zdel zanimiv, saj nisva pričakovala, da se v enem samem splavu, ki pluje po reki, skriva toliko truda, znanja in časa.

Splavarjenje se je na Slovenskem začelo razvijati že v 13. stoletju na reki Dravi in se je nato v 15. stoletju pojavilo še na reki Savinji in njenih pritokih. Brodovi in čolni so imeli v tistih časih pomembno prometno in gospodarsko vlogo. Razvoj čolnarstva, brodarstva in tudi splavarjenja je bil skozi zgodovino najbolj povezan z naravnimi možnostmi za vodni promet. S splavarjenjem so se ukvarjali splavarji, ki so morali dobro poznati vse reke, po katerih je plul splav in morali so biti veščji v krmarjenju splava, ki je bil lahko dolg tudi več kot 50 metrov. Njihova naloga je bila, da so s splavom pluli po reki do končne »postaje«, kjer so splav razvezali in les, iz katerega je bil zvezan, prodali. Med plovbo so se srečevali z raznimi težavami, ki za njih nikoli niso smele biti prevelike. Poleg tega, da so bili splavarji spoštovani in dobro poznani, je splavarjenje zanje predstavljalo še dober vir zaslužka. Po drugi svetovni vojni pa je žal izgradnja cest, mostov, železniških prog in boljših prometnih povezav počasi nadomestila splavarjenje.

V okviru raziskovalne naloge sva izvedla tudi anketo, s katero sva preverjala znanje anketirancev o splavarjenju in njegovem pomenu, splavarjih in o splavarski dediščini. Pred izvedbo ankete sva postavila naslednje hipoteze:

1. Anketirani poznajo splavarjenje na reki Savinji in njegov pomen. **(zavrnjena)**
2. Anketirani ne vedo, do kod so savinjski splavarji splavljali les. **(potrjena)**
3. Anketirani vedo, kako so sestavili splav in kaj so na splav poleg lesa še lahko prevažali. **(zavrnjena)**
4. Anketirani ne vedo, da so se s splavarjenjem ukvarjali tudi otroci. **(potrjena)**
5. Anketirani poznajo Flosarski bal na Ljubnem in vedo, zakaj poteka ta prireditev. **(zavrnjena)**
6. Anketirani ne poznajo slovenskih splavarskih pesmi. **(potrjena)**

Iz najine raziskave je razvidno, da je danes splavarjenje že skoraj pozabljeno, a kljub temu da je splavarjenje danes le še turistična dejavnost, se nama ne zdi prav, da bi zbledel spomin nanj. Upava, da bova s svojo raziskovalno nalogo vsaj malo spodbudila mlade, da ohranijo spomin na ta pester del slovenske kulturne dediščine.

PRILOGE:

ČASOPISNI ČLANKI O SAVINJSKIH SPLAVARJIH

Lesni trg. Na našem lesnem trgu so se pojavili zopet italijanski in francoski kupci in sicer kupujejo prvi povsem bosanski mehki les, ki je cenejši kakor slovenski, med tem ko povprašujejo Francozi največ po hrastovini. Rumunska je sicer nevaren tekmeec na lesnem trgu, vendar pa za sedaj še ne pride v poštev, ker so cene vsled visokih prevoznih stroškov previsoke. Razen tega je pa tudi naš les, zlasti slavonski hrast in goranjaka in stajerska jelovina, mnogo boljši. V naslednjem nekaj cen. Pripomniti pa je treba, da odločajo cene za hrastovino slavonska vrhka lesna podjetja in da ima slavonski hrast mnogo višjo ceno, kakor naš slovenski. Cene za hrastovino: debila 1a 2000 K, debila 11a 1000-1500 K, debila za furnirje 2400-4000 K, fir rezni les 3000-10.000 K, izbrani rezni les 10.000 do 14 tisoč kron, deske do 5 cm 6500 K, druge 1000 komadov 38.000-48.000 K, trzi 3000-4400 K. Cena za bukovec les: debila 1a 800 K, rezni les 1a parjen 2800 K, trzi 1800 K, debila javorjeva 1a 1200 K, debila jesenova 1a 1200 K, debila brestova 1a 800 K. Jelovina: tesan les 950-1300 K, rezni les (končeni) 1600-1700 K, rezni les (paralelni) 2100-2400 K, bukova drevja 1a 7000-9000 K, bukova drevja 11a 6000-7000 K, ogelje 30.000-40.000 K. — Takošen bo položaj v prihodnosti na lesnem trgu, je težko prerokovati, ker je težiti na italijanskem lesnem trgu občuten zastoj in ker padajo na italijanskem trgu cene. Razen tega je važno dejstvo, da je začela Nemška Avstrija pošiljati svoje lesne izdelke zopet na Italijansko, ker se ne more več uveljaviti vzhodni delke in poljske konkurence v Nemčiji. Tlačilno pa je dejstvo, da se cene na francoskem, v Belgiji in na československem držijo in da imajo cene po ukolu čisto trdnostno naravo.

Slovenski gospodar, 11. januar 1923

Savinjski splavarji za svoje pravice

Iz Ročice v Savinjski dolini pišejo:

V Gornji Savinjski dolini živi več sto družin, ki se preživljajo s splavljanjem lesa v južne kraje naše države. Splavarjenje na prvi pogled ni pretežno. V resnici pa je silno naporno in nevarno. Tudi zaslužek ni ustrezen. Vendar lahko rečemo, da je splavarjenje glavni vir dohodka za ves gornjegrajski svet.

V stari Avstriji so gornjesavinjski splavarji uživali ugodnost polovične voznine na povratku iz južnih krajev. Tudi v Jugoslaviji so bili te pravice deležni do leta 1930. Ker pa se je ta ugodnost zlorabljala od ljudi, ki do tega niso bili upravičeni, je železniško ravniateljstvo v Ljubljani polovično voznino ukinilo. Splavarji so se nato začeli obrusati na občine, na poslance in na ministre, a so bile prošnje zaman. Za odločnejšo obrambo splavarskih pravic se je ustanovila na pobudo mladih splavarjev Splavarska zadruga, katere namen je ščititi splavarski stan. Prvi namen zadruga je bil, da se jim spet vrne

ugodnost polovične voznine. Borba je bila zvežana z vsakovrstnimi nevarnostmi. So nekateri vodilni občinski možje so nasprotovali. Zadruga se ni ustrašila ovir, marveč se je dalje borila, da pridobi splavarjem vrnitev stare pravice. K sreči je v Beogradu mož, ki pozna splavarske razmere. To je pomočnik glavnega ravnatelja državnih železnic g. Josip Cugmus. Po njegovih zaslugi imajo zdaj splavarji spet polovično voznino.

Nadaljnje važno poglavje je zavarovanje splavarjev. Pri vsej tveganosti tega poklica je žalostno, da gornjesavinjski splavarji v današnjih časih še niso zavarovani. Kako nesreč se jim primeti, koliko bolezní si nakopljejo, posebno na stara leta. Toda skrajno noben splavar ni pri bolniški blaginji. Tudi v tem pogledu je zadruga že storila korake, vendar je dolej ostalo še vse po starem. Zadruga je nepolitična in se bori zgolj za blaginjo članstva, zato zasluzi, da se je splavarji oklenejo, zakaj le s sklopnostjo bodo dosegli tisto, kar jim pritiče.

Domovina, 17. februar 1938

Nachtbezugszeit: 4. strand)

102.4. NE BOM NO PREPLAST

Pa je bilo spetna, ko je stari Ceti
spjel na tla, in kaverji je kar bil.
Lajmo strani oči! - je dejal Hana.
Lajmo tudi je bilo namreč zvečer
vsih tistih perspektiv in Saveljev
stara. Zdrav budi, moj bog kralja
meja, ko je Hana vimala žensko
vita, ko pa kmeti, stali pa so ga
močeli.

—Jeste, ne boji se preprasti, — je rekao Bato poltrugom, — kaj se po sme-
đi? Pa da ne biš doma povedal, sa
jed kakeš se ženske?!

Plus nous apprenons, plus nous nous rendons compte de la complexité de la situation. Plus nous apprenons, plus nous nous rendons compte de la complexité de la situation.

—Gledaj, na čimena, izgleda kot betanovinka,« se dejal Čapljak, ki ni je imela oporogel od trčanja. Polzeli smo po Savi, kot po avtocesti.

—Kaj pa mirna, se je dušil Ido in Joco. —Pusti vokalno na miru.»

-Kaj enafoje, du boĉoj venas tiu ĉi vestalo, kaj la alia?

Ta 1. maja bogata nevarščina, ki jo je znal govoriti, da se pripusti ni mogel, zato se je premetaval po tleh, da bi se nekomu zaznamil. Končno je Jaka odkril na sosednjem dvorišču, kjer se je bil tedišnje in je bil naveden v knji. Srečnica. Počasi smo se odšli mimo.

Pa ti pridruži tovarni vlak. Železnice so vsi prišli na našo stran pa se združijo v atenu države.

-Humpyak, humpyak, star Martin,
boly boly humpyak, piny boly hiny-
Fizicari poltericii, kaj boate vi, kn
vsa drava odi, kusfari zolani...

Y. Kozem amo vyhl' idrta, Marje so
popadali na tloshi. Le a teshavo so
odpravili na vesterjo, kjer je beseda in
pasem gorva, stjala. Seveda ob prui
in vion. Karpak, Zjutraj pa naprej.
Bredice, Kela. Četiri, kosilo in kante-
na Zagreb. Pa že nekaj ur naprej.
Tukrat je bilo nekaj dovolj.
«Kdo ti, brate, robe»

«Proč? Kdo? Nové odměn na

„Jah, prodano je že. Tako je to, prodano...“

Zakladali in posneli
J. ŠteterZakladit in poizeti
J. Suster

Al ste poznali tistga moža,
tiga prviga krmateža.
Tja dol po Savei flos pela,
tja dol do daline Mitrovice

Ardakani & Varmali

Zemlji o tem podrobno pišejo v nadaljevanju.

*Ni jih več, je že leta 1954 skoraj z bolečino zapisal učitelj in samoučenci Branko Zemljak, ko se je lotil opisovanja gornjokarstinskega sveta.

[illegible]

njena dretnina od splavov in žaganega lesa, zapusen je bil priimek Plesar, vendar se je letna trgovina bolj na široko razvila v 19. stoletju, ko je postala glavna gospodarska panoga ob pomurjem tolni Savi.

Toda preden se na brežnjaki Savinge in Karle -odlra- liš splošne, kar je bil začetek takratne, a najbolj razburilne etape, se opravila tekla iz mozeve. Bili so takšni, ki se sodelovali od učetje, opravila leso do državnih del plačanih.

Zemlji o tem podrobno pišejo v nadaljevanju.

Brensko Zemljiše je pripadalo več o legah in življenja splošno varjev in o časi, ko je naseljevalo to tolokoga razvidnega doleka, na zgornjemavirjinega "bлага stanje, ko je v obliki dolinah, to bilo najti gostota in odarja, ko je tudi varj bazar hre, omenbe vrednega zemljiše, imel lično, čisto in prikupni, sidarje hilen. Kmeti lastni gozda, je bil redno splošno. Ravno zato, ker je kot kmeti, imel se drugoga delo, dovo in časa premalo, da bi splošno, po belom smrti. Najraje se, les prodali trgovci. Sose li, tin po je tudi kmeti lastni, na

Sphingurbojce na Savinji, slo-

and a number of other factors.

Splavljene po hrenov-
no do Radeč na Ilirijo v Sa-
vo, je bilo navadno najbolj
burno – vlasti med Celjani in
Ziduncem Monstom, kjer je bilo
v reki velikih skalnih praga-
in samci, čeprav jih je dala
oblasti v stari Avstriji odstro-
ljevati. Nevarno so bile pod-
vodne črte, ki so ji poznali le
izkušeni kormilarji, a ti si se
jim pogosto niso mogli lo-
gniti. Če so le nastali, so se
vlasti močeli do plovil je iz-
jemali z drigomce. Vred-
je nerodno pa je bilo, če se je
splav tanknil, če so se nasto-
jevali. Takrat so morali

Spisovarjenje na Savinji, slika, ki jo je bilo mogoče še pogosto videti, vse tja do petdesetih let. Danes običaj okrajanja le še v Ljubnem, vsaka leto julija. S porokilne Plesarici naj je tudi ta

boviti razredi leu in na pri-
jemnem kraju splati na novo
postavili. Strojnice so imeli
malone vse mestovici ter Savin-
jce vobse vs. Jazena Nepomuki-
ka, zavetnika vojskove, mi-
nistrarje in splavarje, bodisi
na mestnih ograpih ali pa
v kapitelcih ob kregu. Tu-
djar so se priporočali tudi
sv. Miklavžu, ki je prav tako
odgovoren na vodne poti.
Kar štiri cerkve so imeli
splavarji na vojo na ploveh
po Savini: najprej Miklav-
ževa v Ljubli, Nikolajeva
v Zalcu, Miklavževa nad Cel-
cem in Smolavž nad La-
tko. Vsem tem so bodili
vredni in močni, a hujši ne

Znana je šaljiva zgodba o kermanshahu, ki se mu je pri Celju raskial filu, a se je ko silob pizvalec priporočil svetniku v cerkvi na M. bi. (zgodba kermanshah, ki se mu je pri Celju raskial filu, a se je ko silob pizvalec priporočil svetniku v cerkvi na M. bi.)

naravnost, a ne, kot se zdi, da bi jo bilo treba prebrati iz nekega zbirnika. V tistem se mu je posrečilo prijeti za verbo, pa ga je sgrabila sarajevska sparovihot, čel, ena zveša bo za dostavala. V tem trenutku se mu je veja oddemila, kormail pa čitajoče svetemu Miklavžu, da nobenega ipasu ni ostalo.

Pri Hadejah ali te milje
spodaj pri Krilem, so splošno
zdravovali v »mitrovčane«
po dva naravna vilice in 3
več podolž. Spetoma so s
sgredili na »mitrovčanih
kolibe, v katerih so si kuhali
in tudi spili. Bredne, m...

tojnu vjugo se krati po Suci-
veljazi za napad turške, a
Beogradu po Duvajci napad
za istu turku. Lavi to
Suci se joci za istu
destin za turcku. Spava-
tam u bilo vane po-
brih nametova in pogor-
so od briga odnani kar po-
noci, cu je bilo po onedni
gimozu je pavez. Lavab
Spavali so vse doli do Za-
lenih dvori - de Smeder-
Sveda se je odnani postav-
a sestavljenih spava-
vrala domov in prvi Za-
grebom, drugi so se vrnili a
se lajajo po Duvajci in Dru-
ali pa po Belmici, ku je bi-
bila vana de Beogradu.

Ko so po vrtnici setali z mize domaćih gostilo, lahko tjađe začudeni poslušniki razloži govorici, na laič prepričani z besedami napaberkivanini na tojor. Tej govorici so rekli pred prvo svetovno vojno »turkling na«, pomeže pa, da govorci v scemljine.

Vzdevek, da so planinci mornarica, so si vsakako zaslužili. Najboljši kormurši so bili vodne poti tako veliki, da se ob večjih poplavalih je voda dala kar čes ala vonaka polja, tudi nam s svojimi plavili sekali stransko zavrta ostrine in s kraševimi plavili.

Tudi mola pokrajina je s romaneja za znamenje, ko so po Savinji pluli splovarji. Prenekašera obreža gulinca jih je bila veselo ljudje so se zbirali na hvojskih, za nekaj minut ustavilo delo na polju, da bi te krepke pogovore in veselje mol podprali in jim zažele strojno pot. Tudi kakšno vandrova so vzeli na krogi in se niso jeli tares, če je je snuljeje z berge in vurn radebale kila:

-Hutrušaj, Jode, kumpulaj se
in kot je zapisano v ljudski
pesmi, se vedno zbirava čaka-
li, da bo Račuhar dobila no-
voten krog, da bo delovala
in bode vode spet narasle.
Delnik se že hodi,
tlovar se vseh
lomon venah
tloar pečali

Flosarstvo mu je bilo v veselje in izziv

Splavarstvo v Zgornji Savinjski dolini je bilo v času pred vojno tako pomembna gospodarska dejavnost, kot je zdaj gozdarsko-flosarska proizvodnja in avtoprevoznništvo. Eden izmed pravih flosarjev je bil tudi Alojz Jeraj - Vrbinov s Spodnjih Pobrežij, ki je kot »mlada kost« splaval na flosih svojega očeta.

Nekaj teh spominov in vtisov je povedal na letošnjem flosarskem krstu na Ljubnem ob Savinji. Vrbin je eden redkih še živčih flosarjev, ki živo in iskreno poveda, da je bilo splavarjenje težko in nevarno moško opravilo, bilo pa je nad vse lepo, privlačno in avanturistično doživljanje.

Alojz Jeraj je bil rojen 10. januarja 1923 v kmečki družini pri Vrbinu na Spodnjih Pobrežjih, kjer kot 84-letnik živi še danes. Njegova življenjska pot je bila polna doživetij, veselja in razočaranj, prebijanja in garanja za dostojno preživetje. S trdim delom, veliko mero naravne inteligence, telesne in duhovne moči je kljub težavam vztrajal na majhnih, idiličnih kmetijah ter ob tem še na delu v lesni tovarni Glin Nazarje, kjer se je pred četrt stoletja tudi upokojil.

Spet ga je počakalo polje in še zdaj poprime za zahtevno kmečko delo in ob ženi Marji ter svojih potomcih postori vsa nujna dela na domači zemlji, ki mu je v srce zapisana, kot je dejal ob neki priložnosti. Njegova življenjska zgodba pa se je najbolj kalila v času druge svetovne vojne, ko je bil na silo odpeljan v nemško vojsko, ki ga je rekrutirala za okupacijo in vzdrževanje vojnega stanja v Afriki. Nemški vojski je ušel v Francosko vojsko, kjer je v Maroku služil v tujski legiji, doživljal številne vojne pretrese in se avgusta leta 1945 vrnil nazaj v Jugoslavijo, v rodno vas.

Nekdanji flosar Alojz Jeraj - Vrbin, vitalen mož na pragu 85 let (foto: Jože Miklavc)

Slabo štiri leta pozneje se je omožil z Marjo Jeraj - Felicijano Mico iz Nizke. Življenje »v svobodi« je postalo idilično, z dvema hčerkama, Marico in Slavico so preživljali lepe trenutke, leta in desetletja sožitja, gradnje novega doma, gradnje vaškega vodovoda, asfaltna ceste skozi Trnovec in Pobrežje, gradnje gasilskega doma (Alojz Jeraj je bil pri vseh teh udarniških delih osrednji organizator) in še številne druge aktivnosti, kjer so sokrjani radi izbrali izkušenega človeka.

Tudi gasilec je bil v različnih funkcijah vrsto let strumen vodja, nazadnje tudi predsednik PGD Pobrežje. Še pred nedavnim je bil v vrstah gasilskih veteranov uspešen sodelovalec in prena-

šalec gasilske tradicije. Njegov iskrih karakter, odločen in prijeten hkrati, je vedno vplival na uspešno organizacijo in kolektivno delo večine, ki ga je sprejemala kot svojega vodjo in starešino.

Tudi z gestami dobre volje in nasmeha Vrbin ni skopalil. Ko so ga ob letošnjem flosarskem krstu na Ljubnem vprašali, kako se spominja časov, ko se je po večkrat na leto odpravljali na »rajže«, je povedal, da je bilo to veliko veselje in vedno pravi izziv za njega osebno in za celotno skupino, ki je peljala flose, največkrat dva ali več splavov skupaj.

Nad glavo »zelenca« Robija Lihtenegerja je pridržal sito, skozi katere je prekaljeni flosar zlivljal hladno vodo iz Savinje, posvečeni predstavnik pa je ob tem govoril: »Vsem zbranim in nezbranim, blagoslovimo tega zelenca, da bo nekoč postal pravi flosar, vreden flosarskega stanu in postave in da bo znal poprijeti za vesonek in štrik!«

Ko je novokrščeni flosar vase zlit še liter rdečega, mu je Vrbin nazdravil s kozarcem prav takšnega, rekoč: »Bog te živi, flosar mlad, ki piš boš vodo, vinček rad. Na zdravje in vesel sem, da se tradicija nadaljuje, da se ne bodo pozabili trdi, a lepi časi, ko smo kalili našo valjo in jeklene mišice.«

Ko je flosarski kvartet nato zapel še flosarsko himno: »Zdaj le pohiti, kak olje smučalo bo, Jož naj bo zad, se šele vadi, mlada je kost ...«, je Vrbinov Lojz, ves vzradoščen od spominov, pel zraven in se veselil. Če se mu je ufrnila solza nostalgije, je bil to le trenutek, ko je v spominu preletel svoje življenje. »Nak, ne bomo pozabljeni, še so pravi, dobri ljudje v tej naši deželi, tej lepi in ljubljeni zeleni dolini, ki se lahko ponaša po poštenih ljudeh, po pridnih delavcih in po pameti, ki je ne srečaš ravno za vsakim vogalom. Ho-ruk!«

Jože Miklavc

Savinjske novice, 7. september 2007

OPIS ENOTE NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE

IDENTIFIKACIJA ENOTE DEDIŠČINE

Evidenčna številka enote: **27810**

Ime enote: **Celje - Kip Splavarja**

OPIS ENOTE DEDIŠČINE

Zvrst dediščine: **spom. objekti in kraji**

Tip enote: **profana stavbna dediščina**

Obseg enote: **Objekt**

Tipološka gesla enote:

javni spomenik, kip

Tekstualni opis enote:

Bronasta plastika Splavarja, delo akademskega kiparja B. Kalina iz leta 1961, simbolizira nekdanjo plovno pot, po kateri so še nekaj let po vojni, vse do regulacije Savinje, flosarji spravljali les iz Zgornje Savinjske doline do Save in dalje.

Datacija enote:

tretja četrtina 20. stol., 1961

Avtor(ji):

Boris Kalin (kipar; 1961)

Varstvene usmeritve:

stavbe; spominski objekti in kraji

LOKACIJA ENOTE DEDIŠČINE

Naselje: **CELJE**

Občina: **CELJE**

Lokacija:

Kip stoji na levem obrežju Savinje, ob mostu, ki povezuje mesto in mestni park.

PRISTOJNOSTI

Območna enota: **ZVKD Celje**

MUZEJ VRBOVEC, MUZEJ GOZDARSTVA IN LESARSTVA

V Nazarjah, prav na sotočju Savinje in Drete, stoji graščina Vrbovec. Prvotni grad, pozidan na skalni kopi sredi današnjega grajskega kompleksa, je domnevno nastal že v 12. stoletju, podobo renesančnega dvorca pa je dobil v 16. stoletju. Med drugo svetovno vojno je bil grad požgan, po vojni le deloma, v začetku 90-ih let 20. stoletja pa popolnoma obnovljen. Danes grad služi kot sedež številnih lokalnih podjetij in institucij, v njem je gostišče s poročno dvorano, od leta 2001 pa domuje v gradu tudi Muzej gozdarstva in lesarstva. Kot je mogoče razbrati že iz njegovega imena, postavlja na ogled dediščino gozdarstva in lesarstva v Zgornji Savinjski dolini, največji poudarek pa je na prikazu življenja in dela nekdanjih gozdnih in lesnih delavcev.

SLIKA 25: Spravilo lesa nekoč s pomočjo konjske vprege
(vir: digitalna zbirka slik muzeja Vrbovec)

Za Zgornjo Savinjsko dolino, ki geografsko pokriva območje ob porečju Drete in ob zgornjem toku Savinje, je značilna gosta poraslost z gozdovi. Dolga prometna zaprtost, pomanjkanje velikih plodnih površin in odsotnost rudnih bogastev so narekovali svojevrsten gospodarski razvoj. Edino bogastvo doline je bilo v njenih mogočnih gozdovih, najdonosnejše dejavnosti pa so predstavljali posek in spravilo lesa, žagarstvo, splavarstvo in trgovina z lesom. Dolga stoletja sta gozd in les pomenila glavni vir zaslužka in s tem preživetja večine ljudi tega območja. Prav zaradi teh dejstev je med lokalnim prebivalstvom že dlje časa živela želja o stalni zbirki, ki bi nazorno predstavila zgodovino obeh omenjenih panog in življenje ljudi v teh krajih. Zbrano orodje, oprema in drugi predmeti, fotografije ter dokumenti pričajo o posebnih pogojih življenja ljudi v teh krajih. In prav velika povezanost prebivalcev z gozdom, njihova odvisnost od lesa in njihova iznajdljivost pri delih ob pomoči povsem preprostih orodij so postali izhodišče za

vsebinsko pripravo stalne postavitve. Zanimivo in hkrati potrebno je bilo predstaviti že pozabljena dogajanja, imena orodij, način gradnje naprav za spravilo lesa, posamezna opravila pri različnih delovnih nalogah in tako ohraniti spomin na trdo delo ljudi v časih, ko še ni bilo na voljo sodobnih pripomočkov.

V uvodnem delu muzeja se obiskovalci seznaniijo z razvojem gozdov skozi geološke dobe, spoznajo pomen in vloge, ki jih opravljajo gozdovi.

SLIKA 26: Spravilo hlodovine je potekalo po zato narejenih drčah.
(vir: digitalna zbirka slik muzeja Vrbovec)

Tako nas razstava popelje v čas starih olcarjev, furmanov in flosarjev, v čas Žagarjev, mizarjev, kolarjev in tesarjev. Obuja že pozabljene dogodke, načine življenja ter delovne navade in običaje. Vrnemo se v čas, ko je sečnja v mogočnih gozdovih potekala samo s pomočjo sekir in kasneje ročnih žag, ko so edino pot za spravilo lesa iz gorskega in težko dostopnega sveta predstavljale riže in ko se je transport do žag in skladišč ob Savinji in Dreti vršil po vodi s plavljenjem. To je bil čas, ko je bila sečnja omejena na poletni in jesenski čas, spravilo v dolino na zimo in transport po vodi na spomladanske mesece, čas, ko je les potreboval leto dni, da je prišel iz gozda v roke kupca. Prikazana so bivališča in življenjske razmere gozdnih delavcev med sečnjo, poudarjena je vloga prevoznikov - furmanov, ki so jo slednji odigrali pri spravilu lesa. Poleg tega se razstava dotakne napredka, ki ga v gozdarstvo prinese sprememba družbenega sistema po drugi svetovni vojni: gradnja žičnic in še posebej gozdnih cest ter s tem

povezano uvajanje moderne mehanizacije. Prikazan je razvoj žagarstva od ročnega razreza lesa, prek primitivnih vodnih žag venecijank do žag na parni in električni pogon ter vloga splavarstva - flosarstva kot edine možne poti za transport velikih količin lesa v daljne kraje.

SLIKA 27: Lesna industrija v Nazarjah v zlatih 70. letih 20. stoletja
(vir: digitalna zbirka slik muzeja Vrbovec)

Razstava se posveča tudi razvoju mizarstva, kolarstva in tesarstva v dolini, delu in življenju mizarских, kolarskih in tesarских mojstrov. Del razstave je posvečen tudi razvoju lesne industrije v Zgornji Savinjski dolini, saj so prav v Nazarjah leta 1901 postavili prvi industrijski žagarski obrat. To je pomenilo začetke industrijske predelave lesa, ki je zaposlovala velik odstotek lokalnega prebivalstva, omogočila pa je tudi razvoj samega kraja.

Razstava obiskovalcem nekdanje delo v gozdovih, svet starih gozdnih in lesnih delavcev pričara tudi s pomočjo intimne svetlobe, vonja po lesu, uporabe naravnih materialov in še posebej z zvočnimi efekti. Skozi razstavo se boste sprehodili ob ptičjem petju, udarcih sekir, vzklikih olcarjev in ob šumenju pravega potočka. Za nazornejši prikaz nekdanjega življenja poskrbijo ambientalne postavitve in makete: skorjevka, riža, pošta, žičnica in žaga venecijanka. Razstava pa omogoča tudi aktivno sodelovanje obiskovalcev: preverite lahko svoje poznavanje nekaterih drevesnih vrst ali se preizkusite v kvizu, kjer s pravilnimi odgovori sestavite drevo.

Revija Les, letnik 62 (2010), številka 9, str. 13-15.

DVA LJUDSKA SPOMINA NA SPLAVARJE

Zbirka folklornih pripovedi iz Spodnje Savinjske doline z naslovom Têdi ni blo tæk ko dôns prinaša dva spomina na splavarje oz. flosarje; prva je iz Podgorja pri Letušu, druga iz Letuša. Pri prepisu smo izpustili naglasna znamenja.

Stran 207, številka 350

Flosarji so bli pa bol gor, vete, iz Gorne Savinske. Ja, sej morbit se je kir od tukej pelou zraun encajt, drgač so pa flose gor delal. Pa kaj je bla voda vlka preka dej. Dej tæk ni več takih vod.

U Letuš je blo pa učas dost gostiln, jene pet že. Kær od tæle, če veš, kje je »pær Plahut«, tæk se reče, je bla tam gostilna, niže dol se je rekl »pær Nandl«, je bla tam tud gostilna. Pol pa mal naprej »pær Kolšeki«, tam ko sm jes mela teto, so mel tam tut gostilno ... Ja, pet oštarij je blo. Tæle so (flosarji) prvezal flose, se reče »Pod pečmi«, ko je skala gor, pa so šli dole u gostilno. Pa so si tam mal oddehnal pa to, de so pol naprej lehk šli.

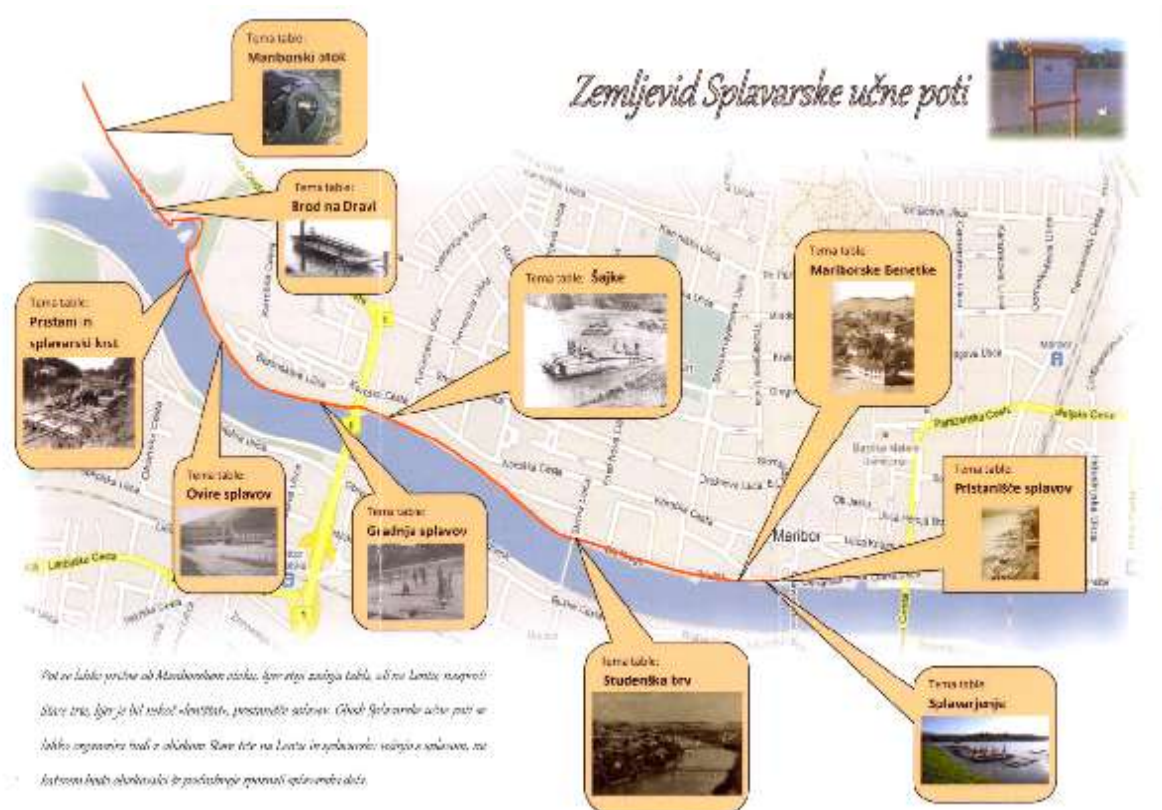
preka dej = proti zdaj, kir = kdo, lehk = lahko

Stran 208, številka 351

Spomlad, ko je bla večã voda, takrat so vozli flose. U Letuš so se ustaul, de so čez noč prespal, po gostilnih noter, po tleh. Pol, zutrej, so pa naprej šli; niso ponoč vozil, de niso navozil na kak prod. Še tæle moj sosed je vozu s Hrvaške dol, je jemeu tisto »rajžo«, so rekl. U Cel so dal dva flosa, ko sta od tæle šla po Savinji, ukop za naprej, ko je bla večã voda pol. Dol so pa pol — moj star oče je tut vozu flos dol — je pa pelou jenkrat do Beograda dol. Je pravu, de so celo une skupej zvezal, pol pa pelal naprej dol. Je reku: »Pol smo pa tam vidl, kje je kaka ladja šla, smo pa hitr slamo zažgal, da je videu, de ni zadeu u nas.«

jemeu rajžo = imel potovanje, splavarsko pot, ukop = skupaj, voče = oče, pelou = peljal, une = se nanaša na vse splave

PRIMER DOBRE PRAKSE: SPLAVARSKA UČNA POT V MARIBORU

LJUBNO OB SAVINJI

EXHIBITION

Čestlá v Pražské 12
50033 Ljubno ob Savinji
tel. +386 (0)43 527 580
E: info@arsothema.com

2000

~ 77 ~

Bojana Aristovnik, Mesto v objemu voda: poplave v Celju v 20. stoletju, Zgodovinski arhiv, Celje, 2005.

Branko Badovinac, Drago Kladnik, Jože Volfand: Savinjsko, Celje-Velenje, Pomurski tisk, Murska Sobota, 1997.

Angeloš Baš, Savinjski splavarji, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1974.

Angelos Baš, Šajkarstvo na Slovenskem, Traditiones, Ljubljana, letnik 32, številka 1, strani 21-27.

Angelos Baš, Plavljenje lesa po Savinji, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana, 1979.

Enciklopedija Slovenije, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1987, zvezek 1, geslo: brod in Ljubljana, 1999, zvezek 12, splavarstvo.

Franc Hribernik, O Savinjskem splavarstvu, objavljeno v: Kotnikov zbornik, Mestni Muzej Celje, Celje, 1956, strani 45–55.

Anton Ingolič, Na splavih, Modra ptica, Ljubljana, 1940.

Ivan Juvan, Plavljenje lesa in splavarjenja na Dravi, Društvo gozdarskih inženirjev in tehnikov, Maribor, 1986.

Fran Kocbek, Savinjske Alpe, Goričar in Leskovšek, Celje, 1926.

Maruša Krznar, Ureditev prostora za predstavljanje in ohranjanje nesnovne kulturne dediščine - splavarjenje na Savinji, diplomsko delo, Biotehniška fakulteta, Ljubljana, 2013.

Blaž Podpečan, Têdi ni blo tæk ko dôns, Celje, Mohorjeva družba, 2007.

Darja Skrt, Recenzija Flosarji, Glasnik SED, letnik 45, številka 4, 2005 stran 85.

Slovenski etnološki leksikon, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2004, geslo: brod, plavljenje, splav, splavarstvo.

Anton Sore, Zadnji brodovi in čolni na slovenski spodnji Savi, Savinji in Krki, Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 52, številka 1, 1987, strani 54-75.

Tanja Tomažič, Gostilne kakšnih se danes spominjamo, Etnografski muzej Ljubljana, 1978.

Janez Vajkard Valvazor, Slava vojvodine Kranjske, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1994.

Branko Zemljič, Gornjesavinjski splavarji, Planinski vestnik, letnik 6, številka 10-11, Ljubljana, 1950, strani 233-239 in letnik 7, številka 1, Ljubljana, 1951, strani 44-47.

Marjan Žiberna, Splavarjenje po slovenskih rekah, National Geographic, letnik 5, številka 10, strani 30-33.

Intervju z gospodom Martinom Juvanom - Čuksom, 15.2.2019.

Časopisni članki:

Do časopisnih člankov sva dostopala preko digitalne knjižnice Slovenije (dlib).

Slovenski gospodar, letnik 57, številka 2, 11. januar 1923.

Domovina, letnik 21, številka 7, 17. februar 1938.

Celjski tednik, letnik 11, številka 29, 4. avgust 1961.

Celjski tednik, letnik 16, številka 31. avgust 1964.

Celjski tednik, letnik 20, številka 26, 19. julij 1966.

Novi tednik, letnik 38, številka 19, 12. maj 1994.

Savinjske novice, letnik 39, številka 36, 7. september 2007.

Spletni viri:

http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/voda/ocene_tveganj_poplave_2015.pdf

<https://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Savinja-lasko-hidrogram.png>

<https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/celje-na-starih-razglednicah.html>

<https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/poplave-med-obema-vojnama.html>

<https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/poplava-leta-1990.html>

<https://www.dnevnik.si/1042719640>

<http://www.flos.si/>

<https://stareslike.cerknica.org/2017/11/09/1972-retje-cerknisko-jezero-zadnji-splav/>

<https://danubeonthames.wordpress.com/serbia/summer-school-2015/the-iron-gates/>

<http://www.savacommission.org>

<http://www.starerazglednice.si/post/69014816858/sveti-miklavz-je-najbolj-priljubljen-zimski>

<http://razglednice.eu/contents/sl/p444.html>

<https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/furmanske-in-flosarske.html>